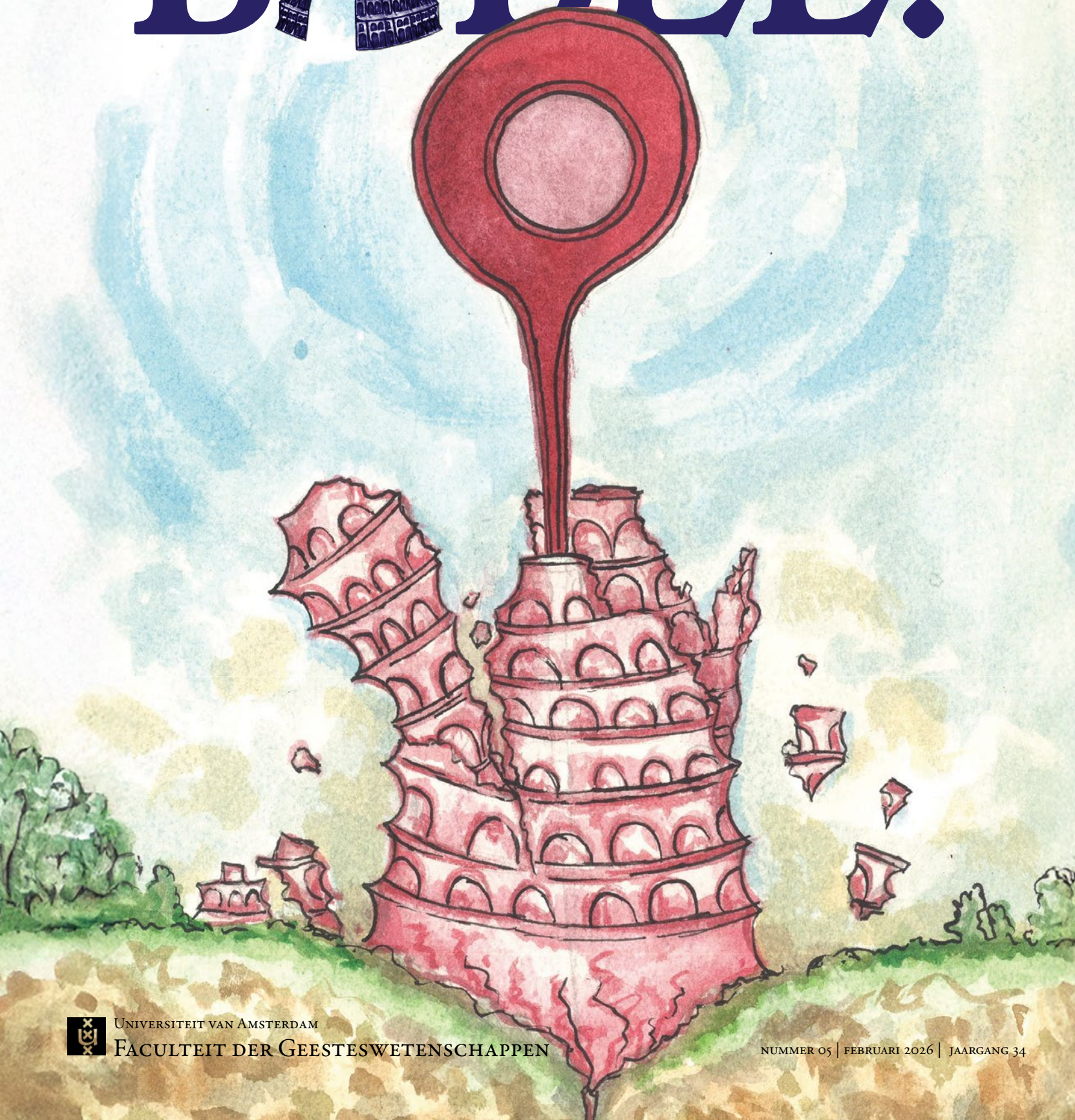

BABEL.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM
FACULTEIT DER GEESTESWETENSCHAPPEN

NUMMER 05 | FEBRUARI 2026 | JAARGANG 34

04. MOKUM

Oude dijken en dorpen in grootstedse kledij
- door Riem Smakman

23. ESSAY

Stukjes van Hongkong
- door Jiske Benedictus

12. OPINIE

Een prijs voor Meulenbelt, een overwinning
voor het boekenvak - door Isa Kistemaker

28. INTERVIEW

Beoogd politicus en internetsensatie onder
scholieren Kok Chan: ‘Andere partijen jatten
onze plannen - door Noam Grünfeld

03 Hoofdredactioneel door *Job Korten* | **04** Mokum ‘Oude dijken en dorpen in grootstedse kledij’ door *Riem Smakman* | **07** Poëzie ‘Rooi’ door *Sjakie Sauvignon* | **08** Het goede woord ‘Mijn kerk’ door *Tim Smit* | **10** Column ‘Dilan Yesilgöz’ door *Noam Grünfeld* | **11** Poëzie ‘atlas’ door *Teuntje Ott* | **12** Opinie ‘Een prijs voor Meulenbelt, een overwinning voor het boekenvak’ door *Isa Kistemaker* | **14** GGG ‘De romans van de veelbesproken Joost Zwagerman’ door *Just Pallandt* | **16** Interview ‘De stand van het standaardwerk: in gesprek met Heleen Kleiboer over de toekomst van het Groot woordenboek van de Nederlandse taal’ door *Job Korten* | **20** Achtergrond ‘Na het applaus’ door *Hannah Born* | **23** Essay ‘Stukjes van Hongkong’ door *Jiske Benedictus* | **28** Interview ‘Beoogd politicus en internetsensatie onder scholieren Kok Chan: ‘Andere partijen jatten onze plannen’ door *Noam Grünfeld*

Babel, Maandblad voor
de Faculteit der
Geesteswetenschappen
Spuistraat 134, kamer 2.01F,
1012 VB Amsterdam,
babel-fgw@uva.nl

Hoofdredactie
Job Korten, Just Pallandt

Redactie
Teuntje Ott, Sjakie Sauvignon,
Job Korten, Jiske Benedictus, Just Pallandt,
Hannah Born, Isa Kistemaker, Noam
Grünfeld, Riem Smakman, Tim Smit

Eindredactiecoördinatie
Femke de Bruijn

Eindredactie
Femke de Bruijn, Anna Cannegieter, Tiffany
Henar, Hannah van der Linden, Madelief Stad

Beeldcoördinator
Bert Slenders

Coverbeeld
Esther de Groot

Beeldredactie
Esther de Groot, Ines James, Dune Ketelaar,
Alicia Koch, Jules Koster, Ieke Meijer,
Kian Moradi, Anne Möricke, Lesine Möricke,
Norah Sanders, Bert Slenders, Romy Veeken,
Winonah van den Bosch, Nine van der Louw,
Philine Fokkema, Noa May Blom

Webredactie
Job Korten, Just Pallandt

Redactieraad
Sarah Beeks, Reinier Kist, Everdien Rietstap,
Thomas Rueb

Vormgeving
Luke van Veen,
www.lukevanveen.com

Druk
drukpartnerszuid
www.drukpartnerszuid.nl

Vind ons leuk

www.babelmagazine.nl

Zie ons archief op de UvA-website van *Babel*.
Je vindt ons in de A-Z lijst van je opleiding.

Beste *Babel*-lezer,

Voor de februari-editie van *Babel* kozen wij als thema ‘plaats’. Dat leidde bij de redactie tot veel interessante ideeën. Een plaats op zichzelf zegt niet zoveel. Het kan een stad zijn, een dorp, een plek op de wereld, iedere vierkante centimeter van het aardoppervlak zou zijn eigen plaats kunnen zijn. Riem schreef een mooi stuk over plaatsen in één plaats, over de plekken in Amsterdam die vroeger hun eigen plaats waren, maar nu deel uitmaken van de stad.

Een plaats, hoe inwisselbaar het dus ook kan zijn, komt eigenlijk pas in de uniciteit wanneer we er een sentimentele waarde aan hechten, een zwaartepunt in de orde der plaatsen. Zo schreef Tim vanuit Wenen een stuk over zijn kerk, de Obrechtkerk. Teuntje dichtte over een lichaam als een atlas. Hannah schreef een achtergrond over de theatercollectie van het Allard Pierson. In tegenstelling tot het aardende gevoel dat een bekende plaats ons kan geven, kunnen onbekende plaatsen ons flink vervreemden. Jiske, bijvoorbeeld, schreef een stuk over de stukjes van Hong Kong die ze heeft kunnen zien toen ze daar was. Sjakie gebiedt ons juist de vaart te volgen in zijn gedicht.

De ene plaats wijst ons ook op de ander. Als ik hier ben, ben ik niet daar. Op een vergelijkbare manier willen we graag rangordes maken, mensen plaatsen aanwijzen in verhouding tot andere mensen. Wie krijgt de eerste, tweede, derde plaats? Isa schreef een opiniestuk over Hannah Meulenbelt, en waarom het een overwinning is voor het boekenvak dat zij de PC Hooftprijs van 2025 heeft gewonnen. Just schreef over de romans van de veelbesproken Joost Zwagerman. Noam schreef een column over de ene lijsttrekker, Dilan Yeşilgöz, en interviewde een ander, Kok Chan. Ook vind je in deze *Babel* een interview met Heleen Kleiboer, over de plaats van de Van Dale in onze tijd.

Veel leesplezier,

Job

HOOFDREDACTIONEEL

Oude dijken en dorpen in grootstedse kledij

Beeld Jens Rummens

Tekst Riem Smakman

Op een koude zondagmorgen in januari, niet lang voordat de sneeuwbuien het land platlegden, trok ik eropuit met een gewaardeerde fotograaf aan mijn zijde. Wij bezochten de dorpen die in de loop van de jaren '10 en '20 van de vorige eeuw door de stadsuitbreiding van Amsterdam zijn opgeslokt – degene, althans, waarvan nog iets te zien is. Zo legden we vast hoe de kerken en klokgevelhuisjes zich met een stille plechtigheid in hun lot leken te berusten.

W e zijn nu halverwege de twintiger jaren van de 21^e eeuw en het heeft er alle schijn van dat dit decennium in het teken zal staan van internationale onrust. Drie grootmachten hebben het kadaver van het imperialisme nieuw leven ingeblazen en azen op grondgebied. Zal Rusland de Donbas van Oekraïne kunnen afnemen, China het lang begeerde Taiwan kunnen buitmaken, en de VS hun fastfoodketens op Groenland laten vestigen? Alleen de tijd zal het leren.

Ondertussen werpen we een blik op de twintiger jaren van de vorige eeuw. Ook toen stond inlijving op de agenda en wel in de omstreken van Amsterdam. De opervlakte van de hoofdstad aan het IJ verdriedubbelde bij de annexatie van 1921; de gemeenten Watergraafsmeer, Sloten, en delen van de gemeenten Ouder-Amstel, Nieuwer-Amstel, Oostzaan, Westzaan en Zaandam werden bij de gemeente Amsterdam ingelijfd. Destijds lagen de dorpen die tot deze gebieden behoorden buiten de grenzen van de stad, maar inmiddels zijn enkele ervan als het ware opgeslokt door het gulzige Amsterdam.

Buiksloot

Buiksloot is een oud dijkdorp ten noorden van het IJ. In vroeger tijden was het

omringd door poldergebied. Wanneer dit overstroomde, bood de Buiksloterdijk bescherming tegen het water. Tegenwoordig is Buiksloot omgeven door de gezellige laagbouw van Amsterdam-Noord.

Het dorp verzocht reeds in 1913 zelf om ingelijfd te worden. De meeste Buikslooters werkten in die tijd toch al voor Amsterdamse bedrijven en keken met jaloezie naar de luxe, moderne woningen die de gemeente Amsterdam elders in Noord neer-

zette. Bovendien bespaarde de gemeente Buiksloot zich de groeiende administratieve rompslomp door zich op te heffen en het bestuur aan Amsterdam over te laten.

Buiksloot bestaat uit een reeks oude huisjes, gebouwd op de Buiksloterdijk. Enkele van de woningen zijn eeuwenoud, met naar voren hellende gevels die met geveerd hout zijn beslagen. Het doet me denken aan een middeleeuwse burcht, iets hoger gelegen dan het cluster huizen waarop zij neerkijkt. Dit cluster, zo je wilt, is Floradorp, en de binnenste citadel is de sobere, doch schone Buiksloterkerk (1609), die achter de dijk verborgen ligt en door water is omgeven. De Buiksloterdijk is de ereplaats op de tribune bij het Floravuur, dat jaarlijks plaatsvond op het veldje ertegenover en sinds afgelopen nieuwjaar is vervangen door knokpartijen met de politie.

Nieuwendam

De Nieuwendammerdijk, iets ten zuidoosten van Buiksloot, is twee kilometer lang en is volgebouwd met huizen in velerlei stijlen. Het oeroude dijkdorp zelf is gecentreerd rond een sluis, waarnaast befaamd café 't Sluisje staat, dat met diens gezelligheid menig Jordaneze kroeg overtreft.

Nieuwendam heeft meerdere kerken, waarvan de 150 jaar oude Sint-Augustinuskerk

de meeste indruk wekt. Deze neogotische kolos torent boven de 17e-eeuwse houten huisjes uit. De kerk biedt een vervaarlijke aanblik, al te meer omdat hij in verval is geraakt. Glas-in-loodramen zijn stuk, de tuin is overwoekerd en er hangen bordjes die waarschuwen voor vallende stenen. Er ligt een plan om de kerk om te bouwen tot een appartementencomplex, maar buurtbewoners houden dit tegen. Zij voelen zich ongehoord door de gemeente en hebben zorgen over bouwverlast op de smalle dijk. Ook de drie eigenaren van het gevaarte schijnen onderling ruzie te hebben gekregen. Als liefhebber van de *gothic novel* uit de tweede helft van de 19^e eeuw kan ik alleen maar verwonderd vaststellen dat de vervloekte horrorkerk aan de Nieuwendammerdijk een product van zijn tijd is.

Ook dient de haven van Nieuwendam te worden benoemd. Deze deed dienst voor de graanhandel en de walvisvaart in de 17^e eeuw. Twee eeuwen later werden er op de scheepswerf klippers (grote, snelle zeilschepen) gebouwd. De pakhuizen bergen nu appartementen en de handelsschepen zijn verworpen tot jachten.

Schellingwoude

Iets ten oosten van Nieuwendam treffen we nog een dijkdorp aan. Eigenlijk ligt Schellingwoude buiten de stad, maar omdat het zo'n beetje tegen de grens ligt, verdient het een plekje in deze reportage. Schellingwoude heeft, naast oude huizen

op een dijk, een voetbalclub en een erg knus, lagergelegen woonwijkje naast de Oranjesluizen.

De geschiedenis van dit derde dijkdorp is een treurig verhaal. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog vernietigden de Spanjaarden Schellingwoude en vermoordden zij diens inwoners. Daarnaast is het dorp meermaals geteisterd door vloedgolven en dijkdoorbraken. Het bevolkingsaantal nam door de eeuwen heen af en de armoede groeide. In 1921 sloot Amsterdam ten slotte haar zachte armen om het weerloze en vermaarde Schellingwoude.

De straatnamen Hoyerpad en Bavinkhof refereren aan het korte verhaal *Buiten-IJ* van Nescio uit 1914. Hierin betrekken twee Amsterdamse jongens, Bavink en Hoyer, een huisje aan de dijk in Schellingwoude. Zij drinken en roken en wijden zich aan het schilderen. De ik-figuur maakt gewag van de treurnis in en rond het dorp; 'Eenzaamheid kroop op uit 't grasland buiten den dijk, tegen 't oosten; aan 't eind er van lag een poel met bruin riet aan de kanten, de verlatenheid zelf.' Aan het slot van *Buiten-IJ* wordt Bavink na verloop van tijd weer gespot op de Kalverstraat – 'In Schellingwou was zelfs geen brood meer voor hen te krijgen geweest.'

Sloterdijk

Oud Sloterdijk, wat hebben ze je toch aangedaan? Wie de geschiedenis van dit eens

bedrijvige dijkdorp kent, zal kortstondig sentimenteel worden wanneer zij zich haast om de trein te halen en vanuit een ooghoek de kerktoeren aan zich voorbij ziet gaan.

In de middeleeuwen ontstond Sloterdijk, een eind ten westen van het huidige centrum van Amsterdam, als een kleine nederzetting op de plaats waar de zijrivier de Slooter in het IJ uitmondde. Dankzij de Haarlemmertrekvaart en later de tramlijn naar Haarlem groeide het dorp uit tot een belangrijke post. Op zijn grootst bestond Sloterdijk uit een stationsbuurtje met enkele fabrieken, waaronder de Coca-Cola-

fabriek, en een kronkelende weg, waaraan vele woningen en de Petruskerk (1663).

In de jaren 60 kwam de A10 als een grote grijze gordel uit het hemelrijk vallen. Deze vaagde twee derde van het dorp weg. Er lag een plan om Sloterdijk geheel met de grond gelijk te maken om plaats te maken voor een bedrijventerrein. De Stichting tot Behoud van de Petruskerk en omgeving Oud Sloterdijk heeft dit noodlot kunnen afwenden. Nu rest ons slechts de kerk, het kerkhof en een handjevol huizen. Klein begonnen, klein geëindigd.

Sloterdijk is meer dan de andere opgeslokte dorpen het slachtoffer geworden van de stadsuitbreiding. Amsterdam sloot zich niet warmpjes om het dorp heen, maar verdelgde het omwille van economie en infrastructuur. Op het grasveldje Molenwerf, waar zich vroeger het stationnetje van Sloterdijk bevond, herinnert het standbeeld *De verdwenen boer* (2005) aan de oude tijd.

Sloten

Columbus vroeg zich ooit af wat er zou gebeuren als hij almaar westwaarts zou blijven varen. Een Amsterdammer met eenzelfde ontdekkingsdrang zou op de fiets kunnen stappen en almaar naar het westen kunnen blijven fietsen. Hij zal dan India noch Amerika vinden en terecht komen in Sloten.

Sloten, dat diep in Nieuw-West ligt, is twee eeuwen ouder dan Amsterdam en gebouwd rond een terp, een kunstmatige woonheuvel die tegen omliggend water beschermde. Het beschikt over meerdere kerken, een molen en een dorpsplein met een snoezig politiebureau.

De annexatie van Sloten was controversieel. De inwoners van de voormalige gemeente hebben nog lang het gevoel gehad te zijn verraden door hun wethouder, Willem Hendrik de Buissonjé (1878-1952). Hij had het sterke verzet dat er onder de inwoners heerste gebagatelliseerd in de Tweede Kamer, wat ertoe bijdroeg dat Amsterdam de gemeente Sloten in zijn geheel inlijfde, in plaats van slechts een deel ervan. Deze actie van De Buissonjé was onderdeel van de neerwaartse spiraal waar de wethouder in beland was, zo blijkt uit Jan Loogmans boek *De verrader van Sloten* (2025). De Buissonjé was directeur van een uitgeverij en organiseerde beurzen. Nadat zijn 'Reclame- en Grafische Arbeid-Tentoonstelling' in 1919 geen succes werd, belandde hij in de schulden. Hij fraudeerde met geld van de uitgeverij, vluchtte naar Berlijn en werd, toen hij een paar jaar later terugkeerde, direct van oplichterij beticht. Door zijn optreden als wethouder van Sloten kwam er bovendien een einde aan zijn politieke loopbaan. Jaren later blijkt hij ook nog eens te hebben gewerkt voor

uitgeverij Westland, die nazipropaganda verspreidde tijdens de Duitse bezetting in de Tweede Oorlog. Ware het niet voor deze droevige figuur, dan had Nieuw-West mogelijk nooit bestaan en had het trotse Sloten, evenals Ouderkerk en Diemen, wellicht zijn zelfstandigheid behouden.

Ondanks de inlijving bij Amsterdam heeft Sloten zijn dorpse sfeer niet verloren. Het heeft immers nog steeds de warrige structuur, de oude huizen en de landelijke omgeving (aan één kant). De fotograaf en ik worden zelfs meermaals begroet door mensen op straat!

In tegenstelling tot de dorpen in Noord, zaten de bewoners van Sloten en omgeving niet op Amsterdamse uitbreiding te wachten. Een gedenksteen, in 2022 geplaatst naast het politiebureautje, vat het sentiment samen met een citaat uit de antirevolutionaire krant *De Standaard* uit 1920; 'Waarlijk, het platteland wordt er niet mooier en beter op wanneer het wordt omhangen met grootstedesche kledij.' ▲

Bron:

- Heijdra, T. (2010). *Amsterdam Nieuw-West. De geschiedenis van de Westelijke Tuinsteden*.
- Loogman, J. (2025). *De verrader van Sloten*.
- Lutgert, J. (1996). *Als Amsterdam zich over ons ontfermt, de geschiedenis van de inlijving bij Amsterdam van de gemeenten Buiksloot, Nieuwendam en Ransdorp in 1921*.
- Meershoek, P. (2020, april). Het verhaal van Willem de Buissonjé, de man die Sloten veraadde. *Het Parool*.
- Toeppeel, J. (2021, januari). Nieuwendam keek jaloers naar de overkant van het IJ, tot 1921. *Het Parool*.
- Van Zoelen, B. (2025, november). De plannen zijn er, maar de Sint Augustinuskerk staat nog altijd leeg - en nu hangen er zelfs waarschuwbordjes. *Het Parool*.
- <https://web.archive.org/web/20150619111411/http://members.chello.nl/p.visser11/Familieweb/Verhalenpag/Oudslotdijk.htm>
- <https://mforumsterdam.com/nl/oud-sloterdijk/>

Rooi

Beeld Bert Slenders

Tekst Sjakie Sauvignon

Kus haar!

voor het laatste blad is gevallen

Mens, echt

geloof het of niet

maar aan je sleutel zit een fiets

mens,

fiets fiets fiets!

Volg de vaart

vind dat kleine geluk,

die minister van wonderlijke verhalen:

de dood is rood, mooie man

de herfst zit in haar haren

Mijn kerk

Beeld Winonah van den Bosch

Tekst Tim Smit

In een klein stukje wil ik nu niets meer dan een plaats onder de aandacht brengen. Een plaats die ondanks haar gigantische omvang haast door niemand gekend, en in de straten haast onzichtbaar is. Een plaats met grote culturele waarde, waarom ook het rijk er in deze eeuw een onnoemelijk bedrag in heeft geïnvesteerd. Ze wist het oog van de recent overleden hoogleraar kunstgeschiedenis aan de UvA en directeur van het Rijksmuseum Henk van Os te trekken. Hij nam haar onder zijn vleugels. Deze plaats is mijn kerk in Amsterdam. De Obrechtkerk aan de Jacob Obrechtstraat.

Als je op weg bent naar de Obrechtkerk, qua zitplaatsen nu de grootste kerk van Amsterdam, zie je haar pas laat. Eigenlijk pas als je recht voor haar staat, in een gewone straat in Oud-Zuid, achter het Concertgebouw. Ze staat iets terug van de straat, verschuilt zich om de hoek en schenkt zo kinderen een voetbalpleintje. Als je doordeweeks komt, sta je voor een gesloten deur. Er is aan de voorgevel weinig interessants te zien. Neoromaanse stijl uit bakstenen. Een paar schilderijen in historische stijl en een aantal lege vlakken. Kom rond een mis zaterdagmiddag of zondagochtend, ook als je voor de mis niet blijft.

Meteen vallen de glas-in-loodramen op. Ze zijn in jugendstil gemaakt door Willem Mengelberg (niet de dirigent) en aangebracht in de apsis, een halve cilinder met kwart bol achterin een kerk. Links en rechts zie je kruiswegstatiën van Kees Dunselman, in historische stijl. Volgens de erfgoeddienst is dit het belangrijkste werk in de kerk. Ik zal er nog eens naar moeten kijken. Dunselman maakte ook de schilderijen in de apsis en de triomfboog en ook aan weerszijden van het koor. Het verhaal gaat dat Kees, navolger van zijn broer Jan en gearriveerd kunstenaar van gearriveerde kunst, opdracht kreeg voor het totale interieur van nieuwe katholieke kerk in de nieuwe katholieke buurt. Nadat hij vijftien jaar aan de kerk had gewerkt, kwam in 1925 een nieuwe pastoor in de parochie.

Hij bracht een nieuwe opvatting. Prompt ontsloeg hij Dunselman en legde contacten met de leden van de avant-garde van de katholieke kunst van zijn tijd. De lege vlakken, gemaakt voor Dunselman, werden hen toegewezen.

‘Wie nu door de kerk doolt, wordt veelmaals verrast. Niet snel vind je een betere overzichtsverzameling van religieuze kunst uit die tijd.’

Wie nu door de kerk doolt, wordt veelmaals verrast. Niet snel vind je een betere overzichtsverzameling van religieuze kunst uit die tijd. Een catalogus vind je online, en zal ik hier niet schrijven. Ik raad je wat aan: loop als je binnenkomt naar links, en aan je linkerhand vind je een kapel met een gipsen kopie van de Piëta. Dat beeld is niet

spannend, maar daarachter en daarboven zie je subtiele tekeningen in blauwe lijnen. Geef je over aan het gemoed van de figuren van Otto van Rees. Draai je om en loop naar de tegenovergestelde kapel, naast het hoofdaltaar. Je ziet een Mariakapel, tweemaal opmerkelijk. Ten eerste het houten retabel – voordat ik het woord las, had ik altaarstuk gezegd – van Mari Andriesen. Ten tweede een prachtig schilderij van Maria en de Drie-eenheid van Albert Servaes aan de linkerwand. Van Albert Servaes is er ook nog een houtskooltekening van de kruisdood. Ze was te gruwelijk voor de censuur, maar de toenmalige pastoor kocht haar voor in zijn woning. Van lieverlee werd de tekening naar de sacristie verplaatst. Vraag even of je er naar binnen kunt lopen. Vraag meteen of je bij het hoogaltaar even naar de crucifix mag kijken, die zal mij altijd bijblijven. Een vijftiende-eeuws houten beeld van houtwormen vervrotten. Een toch al dode Christus blaast nog zijn laatste adem uit met een kracht die het onontkoombaar maakt in te zien: het is voorbij.

Goed, mijn kerk is een museum. Maar het is ook mijn kerk. Wat wil ik daar eigenlijk mee zeggen? Ik heb het idee daar iets heel bijzonders te zeggen, maar dat valt tegen. Het is een gebouw waar mensen samen komen die ik met veel moeite heb leren kennen, waarmee ik nu graag koffie drink. Het is een mooi gebouw, waarvan ik iedere hoek ken, omdat ik er wekelijks was en

dat mijn eigen is, omdat ik er betrekking op heb zoals zo velen niet. Misschien is het toch bijzonder zo’n plek te hebben.

‘Hoe lieflijk hoe vol heilgenot // O, Heer der Legerscharen God // zijn mij uw huis en tempelzangen.’ Zo zingen de gereformeerden Psalm 84. Zo denk ik ook over mijn kerk. Het is ook Gods huis, en het zijn Gods zangen die daar klinken. De anderen en ik komen er samen voor Gods eredienst. Nu wil ik daar met heel mijn hart klein over spreken, mijzelf grootmoedig tonen in het relativiseren. Dat lukt mij niet goed. Het recht komt mij niet toe er anders over te denken. De mis is wel menselijk en de

ervaring is doorgaans allesbehalve transcendent. De zin van de mis is alleen dat dit menselijke samenkomen door God steeds weer gekozen wordt. Christus is gekozen, en Christus heeft ervoor gekozen om in kerk en brood Zijn lichaam te hebben, tot aan de voleinding der dingen.

Direct na de consecratie, dat is het moment waarop Christus zegt: ‘dit is Mijn lichaam’ en ‘dit is mijn bloed’, antwoordt de gemeente, Christus’ gemeenschap: ‘Wij verkondigen uw dood, en belijden ... dat gij verrezen zijt’. Het is alsof de christelijke propaganda moet zijn: ‘Christus is dood! Op aarde heeft God het niet uitgehou-

den!’ Dat is het nieuws. Maar hier, nadat Christus zegt ‘dit is Mijn lichaam’, kan ook nog iets gezegd worden dat op zich verborgen is, dat eigenlijk alle schijn tegen zich heeft: de wereld is van Pasen niet verstoeken. Christus, in wie de mensen gekozen waren om met God gelukkig te zijn, kon niet wegblijven en stond op uit de dood. Ook nu is Hij niet weg, zelfs nu Hij met Zijn Vader is gaan heersen met Hemelvaart en al tweeduizend jaar absent lijkt. ‘Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld.’ (Matt. 28:20) Kennelijk hier, in de kerk.

‘De zin van de mis is alleen dat dit menselijke samenkomen door God steeds weer gekozen wordt.’

Een ander woord voor de mis is eucharistieviering. Eucharistie betekent dankbetuiging. Het is een feest met dankbare stemming. Dankbaar daarvoor dat het feest juist hier is en dat Christus juist hier is in gemeenschap en brood. Een kerk is een feestzaal. Daarom is de Obrechtkerk zoals de meeste kerken een basiliek. “Basiliek” is in eerste instantie een bouwkundige term uit de oudheid voor een langwerpige ruimte die verschillende, parallelle dakdelen had, ondersteund door zuilenrijen. Omdat zo grote zalen gebouwd konden worden, werd deze vorm gebruikt voor publieke ruimten. Het geeft te denken dat juist deze vorm gekozen is voor de kerkbouw en niet de Grieks-Romeinse tempelvorm. God heeft gekozen onder mensen te zijn. Daarom moet een kerk een mensenzaal zijn. Er moeten mensen in! Die mensen komen Christus’ aanwezigheid viëren. Iedere zondag Pasen. ▲

Dilan Yeşilgöz

Beeld Lesine Möricke

Tekst Noam Grünfeld

Ik heb vrij weinig mensen zo laag zitten als Dilan Yeşilgöz. Afgelopen zomer was ik niet de enige. De straatvechter werd verguisd, afgeblaft en afgeschreven. Op de politieke redacties stonden de postuum stukken al klaar. Het zou niet lang meer duren voordat zij, net zoals de mensen thuis, ook thuis zou *blijven*. Maar toen ik een uitgebreide analyse over de afgelopen verkiezingen erop nasloeg, kwam ik bedrogen uit. Rutte sprak voor een keer de waarheid toen hij haar typeerde als een *comeback kid*. Bijna 700 duizend mensen stemden toch maar weer op de VVD, toch maar weer op Dilan Yeşilgöz. Ik weet het: zware stof, duizelingwekkende aantallen zijn moeilijk in woorden te vatten. Daarom ter illustratie: 700 duizend mensen. Dat

aantal mensen dat antidepressiva slikt. Kip of toch het ei? Als je alle mensen die een voorkeurstem uitbrachten op Dilan een hand wilt schudden, ervan uitgaande dat je wilt dat dit niet langer dan een seconde

trum-rechts, dacht zich nu te kunnen ontfemen over de filosofie. Juist ja, de filosofie, die het sowieso al zwaar te verduren had doordat het kabinet-Schoof besloot 1,2 miljard te snijden in het hoger onderwijs en de universiteit, verloor nu alles van haar resterende glans. In het tenenkrommende 13 cm lange artikel stelt Dilan lering te trekken uit de stoïcijnse filosofie. Ik – als student filosofie – zou eigenlijk eerst even moeten uitleggen wat deze filosofie omvat. Maar gelukkig neemt Dilan deze nobele taak op zich. Opgelet: ‘Die filosofie draait om leven-in-het-nu. En het besef dat er veel om je heen gebeurt, maar dat het volledig aan jou is of het je raakt of niet. Alles is dan zo groot of klein als dat jij wilt dat het is.’ Niet elke Yeşilgöz-stemmer is even filosofisch onderlegd als de grote leider. Toch durf ik te wedden dat zelfs de gemiddelde VVD-stemmer zich wel herkent in haar woorden. Armoede, onbetaalbare huur, een beschimmelde woning? Tja, het is maar net hoe groot je het maakt. Maar goed, dan nu mijn grootste bezwaar. Dilan Yeşilgöz gaat in *Het Parool* voorbij aan een belangrijk aspect van de stoïcijnen: het streven naar een deugdzaam leven. Had ze de deugd maar serieus genomen. ▲

duurt, ben je alsnog ruim acht dagen bezig. En nog opzienbarender: als alleen katten mochten stemmen, leefden zij niet in een vrij land, maar in een neoliberale VVD dictatuur met een hypotheekaf trek-bonus en een GroenLinks-meldpunt.

Dat de VVD-leider de PVV gelijkstelde aan GL-PvdA en daarmee de PVV normaliseerde of omgekeerd GL-PvdA criminaliseerde: dat is nog tot daartoe. Maar met haar interview in *Het Parool* afgelopen maand ging zij toch echt alle perken te buiten. Yeşilgöz, die voorheen moeite had een zin te formuleren zonder de woorden *hardwerkende Nederlander* en *cen-*

‘Armoede, onbetaalbare huur, een beschimmelde woning? Tja, het is maar net hoe groot je het maakt.’

zijn alle leerlingen in het voortgezet onderwijs of het totaal aan schapen in Nederland. Of nog erger: ruim twee keer het

atlas

Beeld Ieke Meijer

Tekst Teuntje Ott

ze droomde dat ze alles

boeken als ribbenkast

haar lijf gekaft in papieren rug

stukjes inkt onder haar borst

samengebonden

verslonden

een atlas aan karakters

ze droomde dat ze alles

Een prijs voor Meulenbelt, een overwinning voor het boekenvak

Beeld Nationaal archief

Tekst Isa Kistemaker

Op 10 december 2025 werd de winnaar van de P.C. Hooft-prijs voor de 75ste keer bekend gemaakt. ‘Dit kan helemaal niet’, reageerde winnaar Anja Meulenbelt toen zij het nieuws hoorde. En die gedachte is niet vreemd: aanstaande mei is zij de eerste vrouwelijke laureaat die de prijs voor beschouwend proza in ontvangst mag nemen. Niet alleen is dit een prachtige erkenning van een zeer extensief oeuvre, het boekenvak wint hiermee nog iets veel groters.

‘Bewust subjectief’, noemt de jury Meulenbelts werk. Dat is al direct terug te zien in een van haar eerste publicaties en tevens magnum opus *De schaamte voorbij*, die in 1976 werd uitgegeven en vorig jaar is herdrukt door De Bezige Bij. Door haar leefwereld – inclusief een boel geliefden – hierin openbaar te maken voor het publiek, bouwt ze het fundament voor de rest van haar oeuvre; in elk boek en iedere column klinkt Meulenbelts persoonlijke positie in de maatschappij door. Ze is moeder, activist, politicus, schrijver, feminist, en vrouw. En dat laatste springt in het oog nu zij in het rijtje komt te staan met onder anderen Willem Jan Otten, Bas Heijne, Maxim Februari en Tijs Goldschmidt.

Dat er zeer weinig vrouwen de P.C. Hooft-prijs winnen, viel Meulenbelt zelf ook al op in de jaren 80. Samen met Renate Dorrestein, Caroline van Tuyl en Elly de Waard richtte ze in 1985 de Anna Bijns Prijs op, een oeuvreprijs – tot aan 2005, daarna ging de prijs naar een enkel boek – maar deze keer alleen voor vrouwen. Vergelijkbaar met de emanciperende Annie Romeinprijs, die Meulenbelt zelf in 1987 won, bekroonden ze tweejaarlijks een

vrouwelijke schrijver tot winnaar om zo de vrouwelijke auteur uit de schaduw van de man te trekken.

Het literaire prijzencircus houdt de algemene mannelijke dominantie in het literaire veld in stand

En dat was nodig; van de 38 winnaars die tot 1985 de P.C. Hooft-prijs wonnen, waren er slechts vier vrouw. De genderongelijkheid onder de laureaten van de grootste literaire prijs in Nederland leidde er niet alleen toe dat mannelijke schrijvers meer kans hadden op de vette pot prijzengeld, maar ook vergaarden mannen daardoor meer symbolisch kapitaal dan vrouwelijke

schrijvers. Literatuurwetenschapper Sander Bax en collega’s stellen in het artikel ‘Het literaire schema’ uit 2022 dat literaire prijzen een belangrijke functie hebben in de productie van symbolisch kapitaal. Letterkundige Maaïke Koffeman maakt dit argument in haar tekst ‘Kapitaalsoorten. De functie van literaire prijzen in het internationale grensverkeer’ concreet door te schrijven dat een laureaat van een hoog aangeschreven prijs erkend wordt als gezaghebbende op het gebied van de literatuur. Ofwel, door prestige te ontleen aan individuele mannelijke schrijvers, houdt het literaire prijzencircus de algemene mannelijke dominantie in het literaire veld in stand.

De Anna Bijns Prijs stopte in 2016 toen de doelstelling van de stichting werd gewijzigd van het uitreiken van prijzen naar het organiseren van publieksevenementen en discussies. Ze verbreedden hiermee hun focus door niet langer alleen vrouwelijke schrijvers onder de aandacht te brengen maar ook niet-westerse stemmen een podium te geven – maar twee P.C. Hooft-prijswinnaars zijn immers van kleur. Volgens een onderzoek van het Literatuurmuseum uit 2024 staat het met de

diversiteit in het literaire landschap toch al een stuk beter voor dan toen Dorrestein, Meulenbelt, Tuyl en De Waard de Stichting oprichtten. Er heeft bijvoorbeeld een omslag plaatsgevonden in de toekenning van poëzieprijzen: de afgelopen tien jaar ging De Grote Poëzieprijs (voorheen de VSB Poëzieprijs) vijf keer naar een vrouw en wonnen wel zes vrouwelijke dichters de Jan Campert-prijs. Zo ook is de uitreiking van de P.C. Hooftprijs voor beschouwend proza aan Anja Meulenbelt een kantelpunt, niet alleen voor haarzelf of voor de Anna Bijns Stichting maar voor het hele boekenvak.

Is het dan nu gedaan met genderongelijkheid in het Nederlandse literaire veld? Als je het aan literair agent Paul Sebes vraagt, zijn we alweer radicaal de andere kant op geslagen. Het boekenvak feminiseert en dat heeft volgens zijn opiniestuk in de *NRC* tot gevolg dat mannen steeds minder lezen. Zijn standpunt was nog niet zo vreemd geweest, ware het niet dat er van tienermeisjes wel degelijk verwacht wordt Mulisch, Reve en Hermans te lezen én dat de grote literaire prijzen nog steeds meren-

deels aan mannen worden uitgereikt. Zo zijn maar 15 van de 75 schrijvers die de P.C. Hooftprijs hebben gewonnen vrouw en kent de Libris Literatuur Prijs slechts zes

‘Als dat vulgaire, egocentrische, banale werk, hét boek was, wat dan nog aan te vangen met het feminisme?’

vrouwelijke winnaars. Dat komt niet door dat vrouwen geen goede boeken schrijven. Integendeel, literatuurwetenschapper Co-

rina Koolen toont in haar boek *Dit is geen vrouwenboek* uit 2020 aan dat vrouwen stilistisch niet anders schrijven dan mannen. Het vermeende verschil tussen de twee wordt daarentegen door de literaire wereld vormgegeven. Als wij immers vrouwen van jongs af aan leren om van jongensboeken te houden, maar jongens niet verleiden tot meisjesboeken, zoals Marja Pruis in *De Groene Amsterdammer* schrijft, zullen boeken van mannen, zoals blijkt uit de lijst met laureaten, inderdaad hoger gewaardeerd worden.

Maarten ’t Hart schrijft in zijn boek *De vrouw bestaat niet* uit 1982 over *De schaamte voorbij*: ‘Als dat vulgaire, egocentrische, banale werk, hét boek was, wat dan nog aan te vangen met het feminisme?’ Nu Meulenbelt een jaar na hem de P.C. Hooft-prijs heeft gewonnen, wordt zijn vraag beantwoord. Dat juist de schrijver van dit ‘vulgaire werk’ als eerste vrouw de prijs voor beschouwend proza wint, bewijst dat er verandering mogelijk is. En dit mag gevierd worden, door de schrijver, de Anna Bijns Stichting, het boekenvak en misschien zelfs een beetje door ‘t Hart. ▲

Anja Meulenbelt bij de uitreiking van de Annie Romeinprijs in 1987

De romans van de veelbesproken Joost Zwagerman

Beeld Norah Sanders

Tekst Just Pallandt

Aan het einde van 2025 verscheen de meest besproken biografie van het jaar: *Zwaag*, de biografie van Joost Zwagerman door Maria Vlaar. 768 bladzijden, prachtig uitgegeven door De Arbeiderspers. Zwagerman, decennialang een van de bekendste Nederlandse auteurs, wordt door Vlaar gedetailleerd en uitvoerig beschreven, zoals het boek ook door veel kranten en zelfs door Nieuwsuur (een zeldzaamheid voor boeken) uitgebreid besproken is. De biografie riep logischerwijs veel aandacht op voor de persoon Zwagerman, maar minder voor zijn werk. Wat voor romans schreef Zwagerman?

Zwagerman schreef zes romans, waarvan de laatste (*Zes sterren*) dertien jaar voor zijn (tragische, zelfverkozen) dood verscheen. *Gimmick!* (1989) uitgezonderd las ik al zijn romans. De kwaliteit van de romans is, in mijn ogen, wisselend. De bestseller *De buitenvrouw* (1994) gaat over leraar Nederlands Theo Altena, die een affaire heeft met zijn zwarte collega Iris Pompier. Pompier wordt laatdunkend beschreven ('als een exotisch voorwerp waar de glazen stomp om vandaan was gehaald verscheen zij'); Altena's verliefdheid is voornamelijk gebaseerd op haar huidskleur. Vlaar haalt in haar biografie essayist Anil Ramdas aan, die stelt dat Pompiers kleur belangrijker is dan haar persoonlijkheid. Dat maakt *De buitenvrouw* een eendimensionale, haast karikaturale roman: een afrader.

Zes sterren (2002) behandelt het thema dat velen met de schrijver associëren: zelfdoding. Justus Merkelbach neemt het tijdschrift *Goedemorgen* over van zijn oom Siem, die een einde aan zijn leven heeft gemaakt. *Goedemorgen* recenseert Nederlandse hotels. Het is een geestig boek, onder meer door de sterk aangezette (klein) burgerlijkheid van de Merkelbachs: 'Voor mijn oom bleef een rit naar Winterswijk

een vreugdevol avontuur. Niets kon tippen aan de vele, vele Winterswijken van ons land. Voor hem hield de wereld op na Winterswijk. Na Delfzijl, Breda, Vaals de zondvloed.'

Na alle aandacht voor de persoon Joost Zwagerman zou hernieuwde aandacht voor zijn boeken ook op zijn plaats zijn.'

De provinciale beschrijvingen worden afgewisseld met de rouw van Justus na de dood van zijn oom. Justus gaat in therapie

om te praten over de dood 'die zich als een teek in me leek te hebben vastgezet' – al lijkt me dat niet de beste vergelijking, de dood trekt zich immers weinig aan van puntige pincetten. De roman probeert in voelbaar te maken hoe het is als een naaste een einde aan het leven maakt, onder andere door de gevoelens te beschrijven. Op een bladzijde expliceert Justus er een paar: 'Ik schaamde mij', 'ik minachtte mezelf', 'ik begreep de wereld niet meer, zelfs niet meer de minuscule plek die ik in die wereld innam', 'in mijn verwarring'. Schaamte, minachting, onbegrip, verwarring. Justus raakt na Siems dood bedolven onder de zware gevoelens. Tegelijkertijd is het boek niet loodzwaar, door de lichtvoetige wijze waarop het hotelrecensenten bestaan wordt geportretteerd.

Zes sterren is Zwagermans favoriete roman van zijn biografe Maria Vlaar. Telefonisch vertelt ze dat de hoofdpersonages in Zwagermans werk meegroeien met de leeftijd van de auteur, met één uitzondering: *Zes sterren*, waarin Justus tien jaar jonger is dan Zwagerman en Siem tien jaar ouder. Beide hoofdpersonen zijn volgens Vlaar afspiegelingen van Zwagerman zelf: de jonge, ambitieuze Justus en de oudere, teleurgestelde Siem.

Chaos en rumoer (1997) heb ik altijd de aardigste Zwagerman gevonden, al moet ik toegeven dat daarbij de sensatielezer in mij de overhand had: gelokt door een lekkere satire op het literaire wereldje. Maar Maria Vlaar liet in haar biografie *Zwaag* mooi zien hoe de haat van de hoofdpersoon Otto Valle (schrijver met writersblock en daarom nu radiopresentator) voor zijn hippe vakgenoot Waterland, uiteindelijk zelfhaat was. Dat de mannen afsplitsingen van dezelfde schrijver zijn blijkt in een geestige scène waarin zij elkaar tegemoet fietsen en zich allebei tegelijkertijd in de bosjes verschuilen, bang om de ander (en in het geval van de schrijver dus: zichzelf) onder ogen te komen. Daarbij komen dan nog zeker in retrospectief schrijvende scènes, zoals eentje waarin Otto Valle zijn hand tegen een koud studioraam houdt, omdat hij zijn gasten een coole handdruk wil geven.

Arjen Fortuin, (boeken)redacteur NRC

Mijn favoriete roman van Zwagerman is *Chaos en rumoer* (1997), een mening die ik, volgens de blurb op het omslag, deel met schrijver Peter Buwalda. Daarentegen maakten presentator Hanneke Groenteman en schrijver Helga Ruebsamen het boek na verschijning met de grond gelijk in zondagmiddagtalkshow *De Plantage*, in aanwezigheid van een achteraf furieuze Zwagerman zelf. Het staat uitgebreid beschreven in *Zwaag*.

Volgens Hanneke Groenteman zit het net iets anders. Per e-mail laat ze weten dat ze een 'kritische vraag over Chaos en Rumoer [stelde] waar hij erg boos om is geworden (en tot zijn dood gebleven)'. En: 'Ik vond zijn vorige boeken stijlvoller dan dit boek' en 'ik heb nu alleen maar een plezierige herinnering aan het lezen van zijn andere boeken, maar meer ook niet.'

Chaos en rumoer gaat over Otto Valle, een in Buitenveldert woonachtige schrijver met een *writer's block*, die radiopresentator wordt. Otto houdt van zijn buurt: 'Otto zwoer bij Buitenveldert. Het was het enige deel van Amsterdam waar hij het kon uithouden. (...) Van Leijenberglaan, Van Nijenrodeweg, Kastelenstraat, het had evengoed Amersfoort of Apeldoorn kunnen zijn. Dat was het zoete geheim van Buitenveldert: het was de provincie in Amsterdam.'

De roman is een satirische schets van het literaire bestaan en het radiowezen, al is het ook gewoonweg een heerlijk portret van provinciale stedeling Otto, wiens tragiek na de veelzeggende beginzin ('Nadat Otto Valle zich zes maanden lang iedere dag in zijn werkkamer had opgesloten aan een roman te werken, biechtte hij zijn vrouw Karin op dat hij nauwelijks voorringen had gemaakt') bladzijde na bladzijde, groter en onoontkombaarder wordt. Na alle aandacht voor de persoon Joost Zwagerman zou hernieuwde aandacht voor zijn boeken ook op zijn plaats zijn. ▲

De stand van het standaardwerk: in gesprek met Heleen Kleiboer over de toekomst van het Groot woorden- boek van de Nederlandse taal.

Beeld Micha De Wandeler, Van Dale

Tekst Job Kortten

De Dikke Van Dale is nu al ruim 160 jaar het standaardwerk van de Nederlandse taal. Bij schrijvers, journalisten, studenten, maar ook de gewone lezer staat doorgaans een exemplaar in huis. Maar hoe komt dit standaardwerk tot stand? En kan ‘de Dikke’ standhouden in tijden van digitalisering en generatieve taalmodellen? Heleen Kleiboer, redacteur bij Van Dale, denkt van wel.

Je omschrijft je functie als: ‘Het signaleren en beschrijven van ontwikkelingen in de Nederlandse taal, zodat ze uiteindelijk in het woordenboek kunnen komen.’ Heb je een voorbeeld van iets dat je hebt gesignaleerd dat nu in het woordenboek staat?

‘Het allereerste woord dat ik ooit in het woordenboek heb verwerkt was “dragking”. “Dragqueen” stond al heel lang in de Van Dale, maar ik was eens uit geweest en het hoort bij het werk van een redacteur dat je overal waar je gaat een soort van nieuwsgierigheid moet hebben naar alles wat je hoort. Wat betekent dit woord precies? Zou het al in de Van Dale staan? Hoe zou het in de Van Dale staan? Dus toen ik eens ergens was waar er sprake was van een dragking, dacht ik: zou dat al in de Van Dale staan? Dat bleek van niet. Toen heb ik meteen de omschrijving van dragqueen aangepast. De oude definitie was uit mijn hoofd iets van: “Een man die zich graag kleed als vrouw.” Terwijl: er zijn ook dragqueens die geen mannen zijn, maar wel dragqueens. Toen heb ik die definitie ook wat bijgewerkt. Dus eigenlijk moet je overal waar je gaat je ogen en oren openhouden.’

Horen, registreren, meenemen dus?

‘Ja, dat is het eigenlijk wel. In het woordenboek registreren we, de taalkunst gebruiken we. Het is eigenlijk enorm bezig zijn met taalgebruik en sensoren ontwikkelen voor wanneer taal gebruikt wordt op een manier waarvan je denkt: hé, dat is nieuw.’

Veel mensen gebruiken de Van Dale wel om discussies over spelling uit te vechten

Dus jij hoort dat, neemt het mee – hoe gaat dat verder op ‘de redactie’?

‘Bij sommige woorden is het heel duidelijk. Ik weet niet meer precies welk woord

het was, een van de melkalternatieven. Amandelmelk, sojamelk, of zo. Die er dan niet in stond, en havermelk dan wel. Of andersom, maar dan zeggen we: “Ja, die doen we er ook bij.” Want dan komt het woord zo veel voor nu, dat is ingeburgerd. Maar het is ook belangrijk dat het woorden zijn die in verschillende lagen van de maatschappij voorkomen. Vaktaal, of jargon dat maar door een heel specifiek soort mensen wordt gebruikt, dat hoeft dan niet per se in het algemene woordenboek van de Nederlandse taal. Daarom hebben we ook een redactie die is samengesteld uit verschillende soorten mensen met verschillende interessegebieden, die met elkaar in overleg gaan.’

Op de site vermelden jullie dat jullie in bijvoorbeeld krantenartikelen en websites zoeken. In hoeverre zijn die ‘gefounden’ woorden contextgebonden, waar ligt de grens met bijvoorbeeld jargon?

‘Er zijn wel woorden die in een specifiek jargon één betekenis hebben, maar die ook breder gedragen worden. “Diabetes” is daar een voorbeeld van. Dat was ooit een term die alleen dokters kenden, alle andere mensen kenden dat toen als suikerziekte. Maar tegenwoordig is diabetes een veel

breder verspreide term die veel mensen kennen. Die staat dus inmiddels ook in het woordenboek. Maar er zijn natuurlijk meer voorbeelden van vaktermen die voor niet iedereen relevant zijn.’

In muziek wordt veel met taal gespeeld, hoe gaat de redactie daarmee om?

‘Dat is ook onderdeel van de algemene taken van een redactielid. Media consumeren, zullen we maar zeggen. Om ook daarin op te blijven letten. Als er een woord is dat in een nummer gecreëerd wordt, dan is het pas interessant voor het woordenboek als het door meerdere mensen wordt gebruikt. Gaat het verder dan dat nummer, wordt het door taalgebruikers omarmd, dan signaleren we het op meerdere plekken. Maar het is dan wel opletten als je het bijvoorbeeld terugziet in de krant; of het niet één journalist is die met een term komt of een term bespreekt. Maar op het moment dat je merkt dat het door meer mensen, ook andere delen van de maatschappij gebruikt wordt, dan kan het interessant zijn om naar te kijken.’

Hoelang duurt het gewoonlijk, dat proces van horen, registreren en meenemen?

‘Het is erg variabel bij ons, bij sommige andere woordenboeken is dat anders. Maar het is tegenwoordig heel anders dan vroeger. Toen het woordenboek net uitkwam,

Met sociale media en mas- samedia ver- spreidt en ont- wikkelt taal zich veel sneller.

kwam er één keer in de acht jaar een nieuw woordenboek uit. Dan kon het dertig jaar duren voordat een woord zo ingeburgerd

was dat het in het woordenboek kwam. Dat kwam dus én omdat het woordenboek niet zo vaak uitkwam én omdat taal zich minder snel verspreidde. Maar nu, met sociale media en massamedia, verspreidt en ontwikkelt taal zich veel sneller. Dan is het vaak wel even afwachten of het niet een trendwoord is. We hebben het op de redactie laatst nog over “labubu” gehad. Maar daarvan denk ik zelf dat niemand het er nog over heeft over een paar maanden.’

De Van Dale is daarin ook redelijk veranderlijk, zo stond er in de veertiende editie bijvoorbeeld nog een lijst met persoonsnamen uit Rome. Er verdwijnt, zoals in de taal, ook een hoop uit de Van Dale.

‘Ja, zeker met de papieren boeken. Daarin zit gewoon beperkt ruimte. Het heet de ‘Dikke’ Van Dale, maar het woordenboek is zeker niet eindeloos. Er gaat een enkele keer wel eens een woord uit, dat echt niet meer gebruikt wordt. Maar met de online versie hebben we dat probleem niet, om-

dat we daar veel meer ruimte hebben. Daar kunnen oude woorden die niet meer gebruikt worden gewoon in blijven staan. Als je bijvoorbeeld een heel oud boek als Max Havelaar leest, is het toch fijn als je woorden die daarin staan nog kan opzoeken.’

Tot 10 december 2025 was er een gratis online versie van de *Van Dale*, naast de reguliere, betaalde versie. Nu ligt jullie focus geheel op de betaalde variant.

‘Ja, de veertiende editie van het woordenboek is volledig online geplaatst en sindsdien verder ontwikkeld. Sindsdien lopen de uitgaven ook niet helemaal meer gelijk, op het internet hebben we meer woorden staan dan in de fysieke editie. We kunnen er gewoon meer vormen, samentrekkingen in kwijt. Meer informatie, die in de papieren versie niet past. De gratis versie die we hadden, die was dus altijd al minder uitgebreid.’

Jullie maken dus ook nog, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de *Encyclopaedia Britannica*, een fysieke versie. Is dat houdbaar?

‘Dat moet nog blijken. De meest recente papieren editie is in 2022 uitgekomen, en we hebben nog geen datum in zicht voor een volgende papieren editie. Maar als er genoeg veranderd is in het woordenboek om het de moeite waard te maken om een nieuwe fysieke editie uit te brengen, kan die er zeker wel komen. Voorlopig focussen we volledig op de online editie.’

Zijn er meer voordelen aan een online editie vergeleken met een fysieke editie?

‘Ja, het gaat sowieso veel sneller, natuurlijk. In plaats van een van de drie boeken open slaan en bladeren tot het juiste woord, kan je met de online editie actiever zoeken. Je kan bijvoorbeeld ook doorklikken op de woorden die in de definitie worden gebruikt om op de definitie van dát woord te komen. Je krijgt ook een voorbeeldzin en een doorverwijzing naar elk ander artikel waar het gezochte woord is genoemd. Je kunt er gewoon veel meer mee. Je zoekt één woord op, en je krijgt gelijk alle uitdrukkingen waarin dat woord gebruikt wordt. Mensen wisten ook niet precies het verschil tussen de online versies. Dan

stond er in allerlei artikelen: ‘volgens de Dikke van Dale...’, en dan kwam dat uit de gratis versie, die al verouderd was.’

Transformeren jullie van standaardwerk naar ‘standaardsite’, in plaats van een *Van Dale* in de kast naar een tabblad dat altijd openstaat?

‘Ja, voor mij is dat eigenlijk al zo. ’s Ochtends open ik mijn Gmail en mijn Van Dale-pagina. Een soort standaardpagina inderdaad.’

Het heet de ‘Dikke’ Van Dale, maar het woordenboek is zeker niet eindeloos

Ten tijde van dit interview hebben jullie net het Woord van het Jaar uitgebracht. Dat doen jullie al even, maar de positie als standaardwerk is bedoeld of onbedoeld ook een soort maatschappelijke graadmeter geworden. Dat komt vooral opborrelen met het Woord van het Jaar. Zo verschenen in *NRC* en de *Volkskrant* artikelen over wat het Woord van het Jaar zegt over de maatschappij. Bij WNL klaagde schrijver Kluun over het woord. Er is iedere keer toch weer reuring. Hoe verklaar je dat?

‘Je ziet dat inderdaad bij alle woordenboeken. We kijken natuurlijk ook naar de Amerikaanse en Engelse woordenboeken. Daar was het woord bijvoorbeeld bij het Oxford English Dictionary *nagebait* en *slop* bij woordenboek Merriam-Webster, die vind ik zelf ook wel heel goed. Mensen houden er toch aan het einde van het jaar van om een beetje een terugblik op het jaar te hebben. Bijvoorbeeld Spotify Wrapped, en ik kreeg ook een Rabobank-terugblik,

dat wil ik helemaal niet zien! Maar goed, mensen vinden het gewoon leuk om terug te kijken, aan het einde van het jaar. Het is ook altijd als er een woord-van-het-jaar-verkiezing is, dat je dan een selectie van woorden ziet waaruit blijkt: dit is waar de mensen mee bezig waren dit jaar.’

Dit jaar kozen jullie ‘hallucineren’, hoe kwamen jullie tot die keuze?

‘We komen in principe allemaal met een paar kandidaten. Dan leggen we uit waarom we denken dat dat het woord moet zijn, zowel in Nederland als in België. Daarover gaan we dan in overleg en dit jaar kwamen we uit op “hallucineren”.

Het Woord van het Jaar werd ooit met een publieke stemming geselecteerd. Daar zijn jullie vorig jaar mee gestopt door een ‘onprettige maatschappelijke discussie’.

‘Die maatschappelijke discussie is er altijd al geweest. Er zijn ook vaak woorden geweest waar veel mensen veel meningen over hadden. “Prikspijt” in 2021 vond niet iedereen leuk. Vorig jaar was het haast schokkend om te merken dat de politieke discussie zo verhard en zo agressief is geworden dat het eigenlijk geen doen meer is. De manier waarop mensen communiceren over dit soort dingen is heel erg ontwikkeld, of heel erg fel geworden. Het is een lastige positie om te hebben. We zijn in principe een woordenboek voor iedereen, daarom moeten we ook neutraal zijn. Maar met een publieke stemming is het dan lastig als mensen via het woordenboek proberen een mening door te drukken.’

Het lijkt ook op te lopen, in 2007 was het nog ‘bokitoproof’. Naarmate je verder komt wordt het ‘klimaatklever’, ‘sjoemelsoftware’, ‘prikspijt’ en dan nu ‘hallucineren’. Dat is een bijgevoegde betekenis van een bestaand woord, dat wordt toegevoegd vanwege AI en hoe we daarover praten. Merk je als redacteur veel ontwikkeling in het taalgebruik rondom AI?

‘Je merkt wel vaak als je iets leest een bepaalde eenheidsworst, waarvan je denkt: volgens mij is dit geschreven door AI. Als

ik op zoek ben naar taalontwikkeling staat er in een door AI gegenereerd artikel niks interessants. De inhoud kan nog wel interessant zijn, maar het taalgebruik niet. Het is gewoon gebaseerd op heel veel andere taal die er al was, samengesmeed tot een soort eenheidsworst. Ik vind dat zelf, ook als vertaler, erg zonde. Dat er gewoon zoveel saaie teksten worden “geschreven”. Je hebt in het online woordenboek ook een optie om synoniemen te vinden. Een van de dingen die AI altijd doet: alles in opsommingen van drie. Dat heb ik ook zelf geleerd, in taalkunde als stijlfiguur, maar bij AI zie je het echt overal. Altijd die opsomming van drie. In die zin denk ik dat ze wel steeds synoniemen gebruiken, maar vooral gewoon heel veel woorden gebruiken die heel weinig betekenen.’

Fungeert de Van Dale als woordenboek, iets waarmee we de taal categoriseren en vastleggen, waarmee we mensen terugfluiten van ‘zo doen we dat niet, dit is hoe we de dingen schrijven’, niet ook als een soort rem op de taal?

‘Veel mensen gebruiken de Van Dale wel om discussies over spelling uit te vechten. Maar in principe beschrijven we natuurlijk altijd de taal. In taalkunde noemen we dat “descriptief” in plaats van “prescriptief”. We beschrijven alleen hoe de taal gebruikt wordt, we schrijven het niet voor. Maar als er bijvoorbeeld een leenwoord uit het Engels komt, dan wordt dat wel vaak aangepast aan de Nederlandse spelling. Bij werkwoorden gaat dat heel snel. Bij “uploaden” en “downloaden” bijvoorbeeld, daar komt dan een -en achter om er een Nederlands werkwoord van te maken. En dan kijkt de Van Dale natuurlijk wel naar de officiële spellingregels van het Groene Boekje. Bij woorden die de- en het-woorden zijn, of bijvoorbeeld het gebruik van hen/hun, die tegenwoordig helemaal niet meer zo streng zijn. Dat is het beleid van een levende taal. Daar kun je dan met de regels alleen maar achteraan blijven gaan, dat kan je niet voorschrijven.’

De *Van Dale* heeft zich in vergelijking met de *Brittanica* redelijk goed door de vorige grote dreiging, het internet, geslagen. AI met bijvoorbeeld ChatGPT

is dan weer ‘het nieuwe ding’. Is ChatGPT een concurrent voor jullie?

‘Concurrent niet zozeer. Het is wel iets wat steeds meer opkomt, en mensen gebruiken wel graag ChatGPT om dingen aan te vragen. Maar tijdens je studie zal je toch ook tegenkomen – mag ik toch aannemen – dat het vinden van betrouwbare bronnen

Als ik op zoek ben naar taalontwikkeling staat er in een door AI gegenereerd artikel niks interessants

nog altijd heel belangrijk is. De Van Dale is natuurlijk wel betrouwbaar op het gebied van taal en spelling. ChatGPT heeft die betrouwbaarheid niet. Die genereert stukken met berekeningen van “welk woord komt hier waarschijnlijk achter?” maar echte kennis heeft het zelf niet. Waar we het net ook over hadden: woordenboeken hebben de taak om neutraal te blijven. Dat is ook iets waar we bewust mee bezig zijn. Er is menselijke kennis en inschattingsvermogen nodig om bronnen te lezen en te denken: is deze bron volledig neutraal? Kan ik deze informatie gebruiken?, waar ChatGPT gewoon alle bronnen gebruikt die je hem geeft. Nooit bewust, het is natuurlijk geen bewustzijn. Je kunt er dan niet van uitgaan dat het zomaar neutraal is. Daarbij, wat wij bij het woordenboek doen: als er een nieuw woord is, moeten we daar een nieuwe definitie bij schrijven. Dan maak je echt iets nieuws. En dat kan ChatGPT ook niet. Een tijd geleden had een redacteur bij wijze van test het woord

“zevenvinker”, geïntroduceerd door Joris Luyendijk, aan ChatGPT gevraagd: “Kun je mij een definitie van een zevenvinker geven?” Toen kwam het volgens mij met een vogel uit de vinkenfamilie. Het bestond nog niet, dat woord. Dus toen ‘dacht’ chat: een vink, dat ken ik, daar kan ik wat mee. Nu, nadat er een hele hoop artikelen over zijn geschreven, komt ChatGPT wél met een definitie. Het loopt dus in feite altijd achter. Ik las in de trein een artikel over een interessant onderzoek, waarin ChatGPT patronen slechter herkent dan dat achtjarige dat doet. Daarin stond ook: “Kennis flexibel toepassen in nieuwe situaties blijft voorlopig een kenmerk van menselijke intelligentie.” Dat vond ik heel mooi gezegd. Dat is in principe waar AI tekortschiet. Dat kan een generatief taalmodel niet, het is geen wezen, het is een wiskundige formule. Die kan niet zelf echte keuzes maken, en dat is dan toch nog wel de kracht van menselijke intelligentie.’

Studenten aan de UvA hebben gratis toegang tot het online woordenboek van Van Dale. Je kunt dit vinden via de onderstaande QR-code, door in te loggen via SURFcontext: ▲

Na het applaus

Beeld Dune Ketelaar

Tekst Hannah Born

De tijdelijkheid van de theaterervaring is onweerlegbaar. Wanneer een voorstelling gespeeld is, kan die nooit meer precies herhaald worden. Toch zijn er ook plekken, archieven, waar elementen van theater heen kunnen om bewaard te worden en niet te verdwijnen. Waarom en wat er dan vervolgens mee gedaan wordt, vertellen Sylvia Alting van Geusau, conservator van de theatercollectie bij het Allard Pierson, en Milco Feijnenbuik, hoofdredacteur van de *TheaterEncyclopedie*.

Het grootste theaterarchief van Nederland is sinds 2013 in handen van de Universiteit van Amsterdam (UvA) en valt onder het Allard Pierson, dat in 2019 uit een fusie van het Allard Pierson Museum en de Bijzondere Collecties van de UvA ontstond. Voor 2013 was het theaterarchief in handen van Theater Instituut Nederland, totdat het museum door subsidietekorten zijn deuren moest sluiten. Ook onder de UvA is het archief nog steeds heel druk bezig met het in kaart brengen en bewaren van het theater van vroeger. Zo vertelt Van Geusau: ‘Wat we archiveren is heel breed.’ Opgeslagen in het IWO-depot in Amsterdam-Zuidoost zijn handgeschreven teksten, rekwisieten, maquettes, kostuums en nog veel meer. Ook is er een grote opslag van digitaal materiaal, zoals e-mailwisselingen, waarvoor het archief hard op zoek is naar goede manieren om dat op te slaan.

Niet alles wat wordt aangeleverd aan de theatercollectie wordt uiteindelijk in het archief opgenomen. Verhuisdozen vol flyers, affiches en foto’s komen aan bij het depot maar kunnen daar niet opgeslagen worden, vertelt Van Geusau. ‘Wanneer er een object, zoals een decorstuk of een kostuum wordt aangeleverd, moeten we intern overleggen, “hebben we het nodig? Is het een aanwinst voor de collectie?”’ Vervolgens moet het archief afspraken maken

met de mensen die het schenken. Daarna kan het object, bijvoorbeeld een kostuum, de quarantaineruimte in waar het van alle mogelijke beestjes, ziektes en schimmels ontdaan wordt. Pas dan kan het kleding-

‘Je haalt toch inspiratie van iedereen en alles om je heen, dus waarom dan niet van het verleden?’

stuk met een speciale hanger en een specifieke zak op de correcte plek in de kast geplaatst worden, waar het altijd goed te vinden is en in perfecte staat blijft. ‘Voor één object is er al heel veel mankracht en regelgeving nodig om iets in de kast te zetten. En wordt het dan in de kast gezet, is

het maar te hopen dat iemand, een onderzoeker, daar wat mee gaat doen.’

Naast een fysieke collectie gebeurt het archiveren van theater ook online. De TheaterEncyclopedie is een online archief dat wordt bijgehouden en ontwikkeld door vrijwilligers onder aansturing van een hoofdredactie. De website werkt met een Wikipedia-systeem. Hierbij kan iedereen makkelijk relevante informatie online toevoegen en zo het archief verbeteren en vergroten, vertelt Feijnenbuik. De online database heeft een nauwe band met de fysieke theatercollectie en is ontstaan vanuit het voormalige Theater Instituut Nederland. Volgens Feijnenbuik houdt de TheaterEncyclopedie de geschiedenis toegankelijk en laagdrempelig waardoor er een poging wordt gedaan de verbinding met het publiek in stand te houden. Daarnaast zorgt de grootschalige online beschikbaarheid van theatergeschiedenis ervoor dat er makkelijker verbanden gelegd kunnen worden tussen verschillende acteurs, regisseurs en producties.

Naast het in beeld brengen van het verleden, zijn theaterarchieven ook bezig met het opnemen van het hedendaagse theaterlandschap. Om later iets te hebben om op terug te kijken, moet er nu gearchiveerd worden. Feijnenbuik zegt dat de motivatie van theatergezelschappen om zelf te

archiveren niet altijd hoog is. ‘Makers zijn bezig met wat de volgende productie is. Er is geen bewuste stap om te gaan archiveren wat we hebben gedaan.’ Het bijhouden en archiveren van gemaakt werk lijkt bij gezelschappen vaak een bijzaak. ‘Wat wij aangeboden krijgen qua archieven zijn toch meer de oudere mensen die klaar zijn met hun carrière of de gezelschappen die ophouden te bestaan en moeten opruimen,’ zegt Feijnenbuik. Om dit te veranderen probeert de theatercollectie actief materiaal op te vragen van gezelschappen. Van Geusau legt uit dat een groep experts uit het theaterveld elk jaar kijkt naar voorstellingen van het afgelopen seizoen om er daaruit honderd te kiezen die samen een goede representatie vormen van het theaterseizoen. Van deze voorstellingen worden registraties en materiële objecten opgevraagd, zoals flyers en decorstukken, die vervolgens worden opgenomen in het archief. Volgens Feijnenbuik is er altijd een deel van de makers die niet reageren op het verzoek of geen archiefmateriaal leveren omdat ze er geen tijd voor hebben of omdat het materiaal simpelweg afwezig is. Hij merkt hierop aan: ‘Het bewustzijn om de geschiedenis vast te leggen, zou er wel meer mogen zijn.’

Van Geusau maakt duidelijk dat de relatie tussen archief en maker twee kanten op werkt. Natuurlijk ontvangt het archief materiaal van makers, maar ze willen ook een bron van inspiratie zijn voor mogelijke toekomstige producties. Ze beschrijft hoe het theaterarchief zoveel in zijn collectie heeft wat niet toegankelijk is online en wat (nog) niet is ontsloten. Makers kunnen toegang krijgen tot deze overvloed aan informatie door zelf in het archief rond te neuzen. Mensen met kennis over het verleden en mensen met ambities voor het heden kunnen elkaar goed helpen. ‘Je haalt toch inspiratie van iedereen en alles om je heen, dus waarom dan niet van het verleden?’ Van Geusau benadrukt dat er meer dialoog mogelijk is tussen conservator en theatermaker.

Een bron van inspiratie zijn voor huidige theatermakers is een van de redenen waarom een archief van podiumkunsten zo be-

langrijk is. Daarnaast is de theatercollectie ook heel waardevol voor onderzoekers. ‘Het archief geeft een inkijkje in hoe we op dat moment dachten over theater,’ beschrijft Van Geusau. De TheaterEncyclopedie wordt door Feijnenbuik beschreven als een ‘beginpunt voor nader onderzoek’ en een plek waar ‘snelle informatie makkelijk te vinden is.’ Denk aan biografische gegevens of een overzicht van iemands carrière. Voor theaterwetenschappers, historici en andere onderzoekers die zich bezighouden met het culturele veld, is het archief van grote waarde. Naast een bron van kennis is het verzamelde materiaal ook een manier om de geschiedenis levend te houden: ‘We willen natuurlijk de geschiedenis niet vergeten,’ zo zegt Feijnenbuik. Ook Van Geusau benoemt erfgoed als een van hun pijlers. Door conservators kan wat vroeger is gebeurd, bewaard worden voor de toekomst.

‘Het bewustzijn om de geschiedenis vast te leggen, zou er wel meer mogen zijn.’

Van Geusau erkent dat de collectie bij het Allard Pierson het resultaat is van een “voornamelijk witte mannenclub”. In de collectie is vooral de witte, Nederlandse, mannelijke theatermaker goed vertegenwoordigd. Meer diversiteit in het Nederlandse theaterarchief is dan ook een van de doelen waar Van Geusau nu mee bezig is. Ze streeft naar meer representatie van vrouwen en mensen van kleur. De collectie van de UvA is niet het enige theaterarchief in Nederland. De stichting *The Need For Legacy* is al langere tijd bezig om de

representatie van mensen van kleur in het Nederlandse theatercanon en -archief te verbeteren. Zij willen de witte theatergeschiedenis corrigeren en aandacht geven aan de nalatenschap van mensen van kleur. Het platform organiseert onder andere bijeenkomsten en presentaties. Daarnaast houdt het ook een divers archief bij waarmee door middel van boeken, muziek, schilderijen en verhalen een inclusieve geschiedenis wordt geschreven.

Door het theaterarchief kunnen voorstellingen in kaart worden gebracht. Met behulp van scripts, lichtplannen en regieaanwijzingen kan er een goed beeld gevormd worden van hoe het theater toen was. Toch kan het archief de tijdelijkheid van het medium niet tegen gaan. De vergankelijke theaterervaring kan nooit gereproduceerd worden, maar dat is volgens Van Geusau ook helemaal niet het doel. Zij zegt dat de theatercollectie de mogelijkheid biedt om terug te kijken op wat er al gebeurd en gedaan is. Zo kunnen makers, onderzoekers en geïnteresseerden zich daardoor laten inspireren of er juist kritiek op hebben. Met behulp van de scènefoto’s, video-opnames en schriftelijke overleveringen in het archief kunnen we een beeld krijgen van het vroegere, volgens Feijnenbuik. ‘Ik denk dat heel veel mensen toch voor hun eigen ontwikkeling willen leren en dit kan door boeken, maar het kan ook door te kijken naar wat anderen doen en wat anderen in het verleden hebben gedaan. [...] En ik denk dat het fijn is dat je op deze manier zo dicht mogelijk kan komen bij wat het live was.’ ▲

Stukjes van Hongkong

Beeld Jelte Benedictus

Tekst Jiske Benedictus

In de kerstvakantie maakte ik met mijn vader en mijn broer een reis – of, nou ja, een tripje – naar Hongkong. Daar schrijf ik dan meteen wel even een *Babel*-stuk over, dacht ik vooraf, een beetje naïef. Maar toen ik eenmaal tussen de wolkenkrabbers stond, realiseerde ik me wat een onmogelijke opgave dat eigenlijk is. Hoe kan je in slechts enkele dagen een stad leren kennen? En hoe kan je die ervaring ooit op papier tot leven brengen?

Op onze derde dag in Hongkong, nadat we met de metro van markt naar museum naar park naar eiland zijn geseed, nadat we bergen hebben beklommen en de zee hebben aangeraakt en zijn verdwaald in winkelcentra, staan we voor het eerst zonder concreet doel stil in een willekeurig steegje op Hongkong Island. We hebben een uurtje om stuk te slaan; we kunnen rondstruinen. We lopen langs bakkerijen met zoete broodjes, een winkel die gedroogde zeesterren in potten verkoopt, een marktje met werkelijk alles, van groenten tot kleding en oude elektronica. Mijn vader koopt cd’s in een ienieminie vintageboetiek waarvan iedere beschikbare centimeter – het hele winkeltje kan niet groter zijn dan negen vierkante meter – is benut om spullen uit te stallen. Mijn broer ontdekt een winkel met kookgerei waarvan je niet eens wist dat je het ooit nodig zou kunnen hebben. Tussen de flats vinden we een bruisende wereld van dagelijks leven, vol Hongkongers die hun boodschappen doen en praatjes maken met de mensen die ze tegenkomen. ‘Nu heb ik eigenlijk pas echt het idee dat ik in Hongkong ben,’ zegt mijn broer.

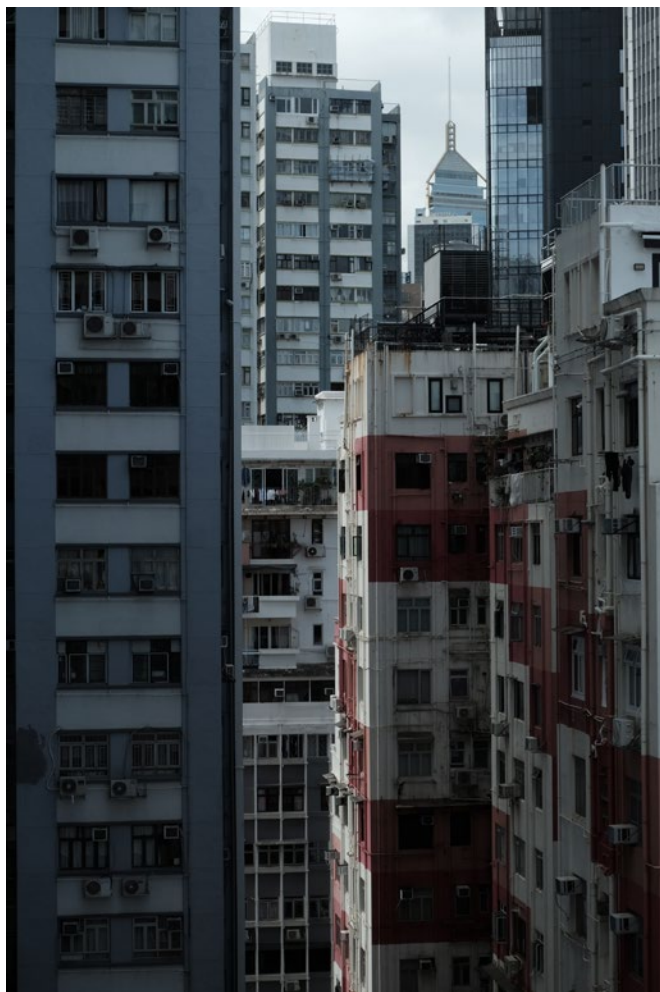
Het is onze laatste dag in de stad: over een paar uur moeten we alweer op het vliegveld staan om terug te vliegen naar Amsterdam. Ons verblijf in Hongkong was zo kort dat het straks, als we weer thuis zijn, een beetje als een koortsdroom zal voelen, alsof we er nooit zijn geweest. Het is voor mij niet de eerste keer dat ik zo’n flitsbezoek breng aan een verafgelegen stad. Doordat mijn vader bij de KLM werkt, krijgen mijn broer en ik soms de kans om met hem mee te gaan, waardoor we, alhoewel vaak in heel weinig tijd, heel bijzondere plekken hebben kunnen zien: New York in 24 uur, of Tokio in 48 uur. In Hongkong zijn we wat langer, ongeveer drie dagen. Het is nog steeds veel te kort.

Je beweegt je anders door een stad als de uren schaars zijn. Slen-teren kan je je niet veroorloven, want dan zie je minder, en alle plekken die niet je bestemming zijn worden al snel een hindernis. Hongkong is een stad die de haastige reiziger uitstekend bedient:

het is een stad waarin de maat op hoog tempo wordt geslagen. De metro is zo hyper-efficiënt dat er bijna altijd eentje klaarstaat als je de roltrap afkomt, en je op een volgende nooit meer dan twee minuten hoeft te wachten. Grote schermen op alle gebouwen laten een voortdurend roulerend palet van advertenties zien. Je hebt het gevoel altijd omringd te zijn door beweging, een cycloon van mensen en auto’s en beelden en licht.

Tussen de flats vinden we een bruisende wereld van dagelijks leven, vol Hongkongers die hun boodschappen doen en praatjes maken met de mensen die ze tegenkomen

Maar soms is er ook juist ruimte voor vertraging. Tijdens de rit vanaf het vliegveld naar het hotel, als we tollend van de jetlag tegen het raam van de bus leunen om onze eerste glimp van de stad op te vangen, laten de eerste echte indrukken lang op zich wachten. Het centrum van Hongkong is aanvankelijk niet te zien: het wordt

verhuld door de bergen waar de stad op en tegenaan is gebouwd, de bergen waaronder de witte woontorens uit een 3D-printer lijken te komen, allemaal identiek en in keurige rijtjes. Zoveel groen had ik me helemaal niet voorgesteld bij Hongkong, in mijn hoofd vooral een stad van wolkenkrabbers en toeterend verkeer. Pas als je door een tunnel onder het water door rijdt, ben je midden in het Hongkong dat je verwacht had: de drukke wegen, de menigtes, de glazen gebouwen. Het is alsof de stad zich ontvouwt, alsof de gordijnen van het toneel langzaam geopend worden en het decor pas op het allerlaatste moment uit de coulissen tevoorschijn rolt.

Hongkong is een stad die uit vier verschillende steden lijkt te bestaan. Het is een stad waar allerlei landschappen elkaar afwisselen, waar je met een busrit vanuit het centrum binnen een uurtje op een eiland kan staan. In Kowloon, een grote wijk op het vasteland van Hongkong, raak je verdwaald in de metropool: de banken, de mensen in pakken, de grote ketens, de zebrapaden. Je hoeft echter maar een paar stappen te zetten om plotseling blauwgroen water te zien. De geur van uitlaatgassen en eten wordt ingeruild voor een zilte zeelucht, en plotseling herinner je je dat je in een havenstad bent. Bovendien bestaat Hongkong uit meer dan 200 eilanden – sommige zijn extreem toeristisch, op sommige vind je verstilde vis-

serdorpjes waar geen kip lijkt te zijn. Peng Chau, het eilandje dat we op onze eerste dag bezoeken, is zo klein dat je het in slechts een paar uur helemaal rond kan lopen.

In *De onzichtbare steden* (1972) schrijft Italiaanse auteur Italo Calvino dat 'ieder mens in zijn hoofd een stad bij zich draagt die slechts bestaat uit verschillen, een stad zonder gestalten en zonder vorm, en de afzonderlijke steden vullen haar op'. Soms heb je al een beeld van een stad in je hoofd, een wazig concept, dat plotseling scherp wordt als je je fysiek in die stad bevindt. Ik had hiervoor nog niet echt een beeld van Hongkong: in mijn hoofd was het een vage verzameling van wolkenkrabbers en fel licht, samengesmolten met alle andere grote steden die ik kende uit films en foto's. Er waren slechts enkele details, ingevuld door films als *In the Mood for Love* (2000, reg. Wong Kar-Wai) en *Chungking Express* (1994, reg. idem): de markt waar de politieagent het meisje uit de snackbar tegenkwam, de straten waar Su en Chow doorheen wandelen in het licht van de straatlantaarns.

Maar de meeste scènes uit *In the Mood for Love* werden helemaal niet gefilmd in Hongkong, maar in Bangkok, en *Chungking Express* is een film van meer dan dertig jaar geleden. In hoeverre lijkt

wat ik op het grote doek zag nog op de stad van nu? Mijn broer weet te vertellen dat er in Hongkong nog originele neonverlichting is, iets wat de laatste decennia steeds meer wordt ingeruild door verblindend led-licht. Als je met toegeknepen ogen naar de neonborden kijkt, heb je het gevoel nog een beetje naar het oude Hongkong te kijken – of althans, hoe je je *voorstelt* dat het oude Hongkong eruitzag. Mijn vader vertelt dat de stad in de afgelopen jaren is veranderd. Er zijn veel minder westerlingen te zien, zegt hij – mogelijk door de groeiende rol van de centrale Chinese overheid in de stad en de toenemende beperkingen op democratische vrijheden.

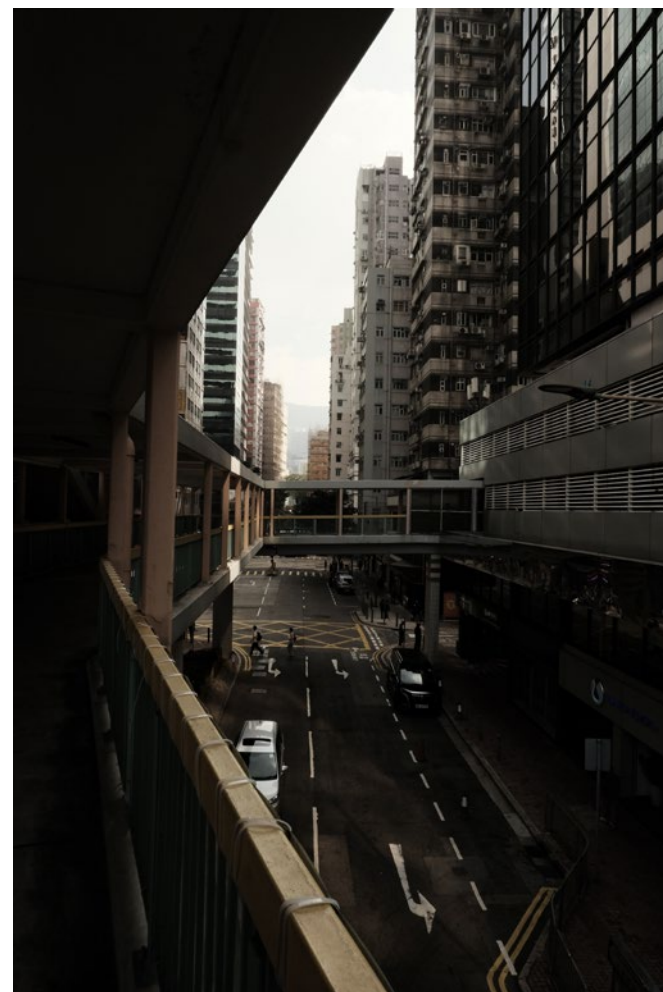
Je beweegt je anders door een stad als de uren schaars zijn. Slenteren kan je je eigenlijk niet veroorloven, want dan zie je minder, en alle plekken die niet je bestemming zijn worden al snel slechts een hindernis

Als toerist merk je daar echter weinig van: de meeste bezoekers fladderen vrolijk van trekpleister naar trekpleister. Een van de grootste attracties is Victoria Peak, of simpelweg The Peak, zoals de meeste mensen – een beetje gekscherend – zeggen. Het is een berg op Hong Kong Island die je met een veel te duur trammetje of een slingerende bus op kan gaan om te genieten van een panorama over de stad. De meeste bezoekers doen dat vanaf een gigantisch observatiedek, een wit gevaarte dat qua vorm doet denken aan een enorme fruitschaal op voeten. Je kan het gebouw al van veraf horen, door het geloei van de airco-units aan de zijkant en het gekwetter van de mensen die erop staan. Vanaf The Peak kijk je naar Hongkong zoals het op ansichtkaarten staat: knipperende lichten die weerspiegelen in de baai, een *picture-perfect skyline*.

Onze ervaring op The Peak is heel anders dan die van een dag eerder, toen we de Lantau Peak beklommen, de op een na hoogste berg van de stad. Het duurt ongeveer een uur om bij het beginpunt

van het wandelpad te komen, in een bus die zo vol is gepropt met toeristen dat we slechts met een slakkengangetje de heuvel op komen. De motor sputtert en draait overuren, en ik begin te begrijpen waarom de chauffeur zo bloedchagrijnig is en tegen iedereen snauwt. Als we eenmaal aan de wandeling beginnen, bevinden we ons voortdurend in het gezelschap van andere wandelaars, soms in grote groepen – één keer horen we zelfs het karakteristieke gebiep van een walkietalkie die tot leven komt in de handen van een wandelgids. Mensen zijn bepakt en bezakt, uitgerust met petjes, wandelstokken en stevige schoenen, en zelfs van die rugzakken met een waterzak en een klein slurfje om tijdens het wandelen uit te drinken. Halverwege de wandeling moeten we in de rij staan voor een fotomoment op een uitstekende rots. Er heerst een joviale sfeer, met veel gelach en geklets, mensen die op de grond zitten om een voorverpakte lunch te eten.

Als je eenmaal bovenaan bent, hijgend en met benen die in brand staan van het klimmen, ben je in de eerste plaats misschien teleurgesteld – vanaf de op een na hoogste berg van Hongkong kun je Hongkong helemaal niet zien liggen. De brug naar het stadscentrum verdwijnt achter een heuvel, en de enige gebouwen die je ziet zijn die aan de randen van de stad, een wit Madurodam van woontorens. Hongkong voelt plotseling heel ver weg. Je staat met

tientallen mensen op de piek, maar toch is het er stil – je bent omringd door zoveel lucht en leegte dat alle stemmen klinken alsof ze je door een laagje dons bereiken. Het heeft iets heiligs om zo hoog te staan, zo ver verwijderd van de rest van de wereld. Je kijkt uit over de bergen, over gelig gras, over het slingerende rotspad dat je zojuist hebt bedwongen. Dat kleine stukje aarde, met een betonnen blok waarop de hoogte staat aangegeven – 934 meter – en een klein schuildak voor noodweer, staat me even scherp voor de geest als de overdaad aan indrukken in de stad.

In *De onzichtbare steden* schrijft Calvino dat je ‘nooit een stad mag verwarren met de woorden die haar beschrijven’. Het punt van *De onzichtbare steden* is alleen dat de steden die Calvino beschrijft helemaal niet bestaan. Zijn vignetten springen in enkele honderden woorden van de pagina – de mensen, de kleuren, de geluiden –, maar de plekken die ze beschrijven kan je nooit bezoeken. Is Hongkong, een stad waarbij dat wél mogelijk is, dan juist makkelijker om te beschrijven? Ik hoef immers niets te verzinnen; ik heb ervaringen en observaties waaruit ik kan putten. Maar precies daardoor, door de talloze dingen die je ziet, hoort, ruikt, en proeft, voelt het ook onmogelijk om Hongkong in woorden te vatten. Een echte stad bestaat niet uit vignetten.

Toch zijn vignetten, achteraf bezien, vaak alles wat je hebt. Want de ervaring van een plek zit in zoveel kleine dingen, die je soms niet eens opmerkt. Het is de manier waarop het licht valt, of juist niet – op sommige plekken is het ledlicht van alle schermen zo

fel dat ik zonder de lucht te zien niet weet of het al avond is. Het zijn de geluiden, het liedje dat in de supermarkt bij ons hotel *on repeat* speelt, iets vaag kerstigs met veel bellen, dat ik ondanks het gebrek aan tekst dagen later nog in mijn hoofd heb. Het zijn de

**Als je met toegeknepen
ogen naar de neonborden
kijkt heb je het gevoel nog
een beetje naar het oude
Hongkong te kijken – of
althans, hoe je je voorstelt
dat het oude Hongkong
eruitzag**

geuren, de specifieke geur die mijn broer en ik de hele tijd ruiken – iets zoutigs, iets gefrituurs –, zonder er ooit achter te komen wat het precies is. De geur duikt op de raarste plekken op: in een straat net buiten een metrostation, in een winkelcentrum, op een bananenplantage. Ik kan hem nu ook niet meer oproepen. Net als de andere details blijft hij in Hongkong.

Mijn vermogen om Hongkong te beschrijven is beperkt: er zijn eindeloos veel woorden nodig om ieder detail van deze grote stad te benoemen, om op papier te vangen hoe het voelt om je drie dagen lang onder te dompelen in een plek aan de andere kant van de wereld. En dus zullen, net als bij Calvino, de vignetten moeten volstaan. De bananenplantages op Peng Chau waar mensen al hun creativiteit en middelen hebben gebruikt om regenwater op te vangen – emmers, afwasteiltjes, oude prullenbakken. De mannen die op een grijs strandje een vissersboot uit het water trekken en ons hele verhalen weten te vertellen, ook al kunnen we ze niet verstaan. De lift die in een winkelcentrum van verdieping 7, naar 9, naar 4, naar 2, weer naar 7 en weer terug naar 4 gaat, zonder ooit bij ons – verdieping 3 – te stoppen. De grijze muren van de flatgebouwen, met een identieke airco onder identiek raampje, waar ik nooit iemand achter zie zitten. De was die ik 's ochtends vanuit ons hotel zie wapperen, en die 's avonds weer binnen is gehaald. Het pleintje in Kowloon Park waar vier langharige straatkatten in de zon liggen te soezen. Drie sinaasappelen in een rood plastic zakje op een betonnen graf.

Ik heb de details verzameld, als puzzelstukjes om later, nu ik weer thuis ben, in elkaar te leggen. Het plaatje dat ze maken is niet compleet. In drie dagen kan je een stad niet leren kennen. Maar in ieder vignet, in iedere herinnering, zit voor mij een klein stukje Hongkong. ▲

Beoogd politicus en internetsensatie onder scholieren Kok Chan: ‘Andere partijen jatten onze plannen.’

Beeld Piet van Duijn Ferreira

Tekst Noam Grünfeld

‘Dit verhaal is misschien tien procent’, stelt Kok Chan aan het eind van ons gesprek. De oprichter en lijsttrekker van de politieke partij NL PLAN heeft naar eigen zeggen nog veel meer te vertellen. Het is ook een van de redenen waarom de pas 55-jarige Amsterdammer alvast is begonnen aan een biografie over zijn leven. Want dat is inderdaad omvangrijk. Sinds 2022 stelde Kok Chan zich met zijn partij verkiesbaar voor de verkiezingen voor het Europees Parlement, de Provinciale Staten, Waterschappen, de Tweede Kamer en nu ook voor de Amsterdamse Gemeenteraad.

In Snackshop Hans, waar Chan voorafgaand aan de Tweede Kamer verkiezingen van 2025 aan de tand wordt gevoeld door een van zijn ‘adviseurs’, zegt hij te hopen op ‘tenminste een halve zetel’. Uiteindelijk werd het slechts driehonderdste van een zetel: NL PLAN kreeg landelijk 2337 stemmen. Als ik eind december met Chan spreek, lijkt de politicus in spe het verlies alweer achter zich te hebben gelaten. In een afgeladen café Nieuw Amsterdam zegt hij zijn pijlen nu te richten op de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen. Wie is Kok Chan, een begrip onder jongeren, onbekend onder ouderen? En wat drijft een van de langstzittende onverkozen lijsttrekkers van Nederland?

Chan werd geboren in 1970 en groeide op in de Amsterdamse Chinatown (rondom de Nieuwmarkt) en Amsterdam-Zuid. Hij studeerde Bouwkunde, werkte bij verschillende architectenbureaus en klom op tot teamleider Stedenbouwkundige bij de Gemeente Amsterdam. Daarna werd Chan eigenaar van drie horecazaken en legde hij zich toe op het importeren van wijnen die passen bij de Chinese keuken. In 2022 pro-

beerde de bouwkundige en ondernemer het parlementaire podium te bestijgen met zijn partij NL PLAN.

‘Als ik vraag wie Chans politieke idool is, hoeft Chan niet lang na te denken. ‘Kok Chan’, aldus Kok Chan.’

Chan interesseert zich al langer politiek. Krap 25 jaar geleden zocht de geboren Amsterdammer toenadering tot Pim Fortuyn, destijds lijsttrekker van de LPF. Nu

snapt hij niet meer goed wat hem bond aan Fortuyns rechts-populistische gedachtegoed en verontschuldigt hij zich haast: ‘Er was nog geen internet’, ‘Het is lang geleden’ en ‘ik was zoekende’. In tegenstelling tot de LPF is NL PLAN centrum-links en streeft het naar inclusiviteit en bestaanszekerheid voor alle Nederlanders. Chan behoort tot de tweede generatie Chinese Nederlanders. Zijn ouders migreerden halverwege de twintigste eeuw vanuit Hongkong naar Amsterdam. In de Buiten Bantammerstraat openden zij een van de eerste Chinese eethuizen van Amsterdam. Hoewel Chinezen behoren tot de oudste groep arbeidsmigranten in Nederland, zijn ze, zo stelt Chan, onvoldoende geïntegreerd. Het merendeel spreekt slecht Nederlands en heeft nog nooit gestemd. Bovendien gaan ze niet naar netwerkborrels, concerten of het café, aldus Chan. ‘Ja, dan zit je opgesloten’, concludeert Chan.

Daarbovenop stelt Chan dat de Chinese gemeenschap in Nederland veelvuldig te maken heeft met racisme en uitsluiting. Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken schetst een soort-

gelijk beeld. Zo blijkt dat 61 procent van de mensen met een Chinese achtergrond zeker weet, of denkt, racisme te hebben ervaren. Daarmee zijn Chinese-Nederlanders een van de meest gediscrimineerde groepen in Nederland.

Wat niet helpt, is dat er in de Chinese gemeenschap evenmin sprake is van verbondenheid, volgens Chan. Zo zegt hij dat Chinezen op zichzelf gericht zijn en op hard werken. Bovendien spelen grote culturele verschillen tussen Chinezen een rol. ‘Net zoals tussen Limburgers en Groningers’, aldus Chan. Toch probeert hij de verschillende groepen bij elkaar te brengen onder het credo ‘als je niets doet, gebeurt er ook niets’.

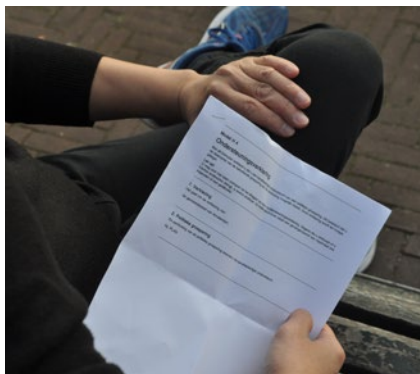
Chan praat naar eigen zeggen als een van de weinige inwoners van Nederland met zowel witte Nederlanders als Chinese Nederlanders. ‘Ik ben afgestudeerd, dus ik heb een bepaalde denkwijze’, verklaart de man die volgende maand een gemeenteraadszetel hoopt te bemachtigen. Als ik vraag wie Chans politieke idool is, hoeft Chan niet lang na te denken. ‘Kok Chan’, aldus Kok Chan.

Of het nou is als voormalig voetbaltrainer van de club AFC IJburg, wijspecialist of simpelweg gesprekspartner: hij prijst zijn verbindende kwaliteiten. Het is ook een van de redenen waarom Chan in 2022 besloot een eigen partij op te richten. Hij ziet zichzelf als ‘uitverkoren’ om de Aziatische gemeenschap in Nederland te vertegenwoordigen. Daarnaast is de partij naar eigen zeggen de enige partij met ‘oplossingen en een plan’. In het Andere Slotdebat – de tegenhanger van het NOS Slotdebat – debatteerden meerdere kleine partijen (waaronder BIJ1 en BVNL) op een aanhangwagen in het mediapark. Daar herhaalde Chan: ‘We hebben honderden plannen voor Nederland.’

NL PLAN is de enige partij die een apart hoofdstuk in het verkiezingsprogramma wijdt aan het belang van de Chinese eetcultuur. In 2018 werkte volgens het CBS maar liefst 43,2 procent van de Chinese werknemers in Nederland in de hore-

ca. Vier jaar later schafte de overheid een speciale visumregeling - de zogenoemde wok-regeling - voor Aziatische koks af, waardoor het werven van koks met een Aziatische achtergrond werd bemoeilijkt. Volgens Chan wordt hierdoor het voortbestaan van Chinese restaurants in Nederland bedreigd. Dat is niet alleen desastreus voor de werkgelegenheid, maar ook cultureel een ramp. Uit het partijprogramma:

‘Toegankelijkheid tot authentieke smaken zal grotendeels verdwijnen. Traditionele recepten worden onhaalbaar als gespecialiseerde koks niet meer in Nederland mogen werken of als ze onbetaalbaar worden gemaakt.’

‘Zonder Kok geen Wok’ werd dé slogan van de partij. Op dit punt na verschilt NL PLAN amper van andere linkse partijen. Zo is zij net zoals GL-PvdA voor het gratis maken van kinderopvang, het erkennen van de Palestijnse staat en het afschaffen van het jeugdloon vanaf 18 jaar. Ook het introduceren van kooklessen op school zal vermoedelijk niet op veel weerstand stuiten van linkse partijen, mocht NL PLAN ooit mee mogen praten over de vorming van een kabinet.

Het is dan ook een logische vraag waarom Chan niet via een andere partij de Tweede Kamer probeert in te komen. Zeker nu NL PLAN op electoraal gebied een dalende lijn heeft ingezet. Chan heeft echter weinig vertrouwen om bij een gevestigde partij op een verkiesbare plek te worden gezet. De voorman noemt discriminatie en uitsluiting van Aziatische Nederlanders door politieke partijen als reden. Daarnaast

vindt Chan dat zijn NL PLAN niet op de andere partijen lijkt, en als het al zo is, komt het volgens hem omdat andere partijen zijn standpunten hebben gejat. Als voorbeeld van overgenomen ideeën noemt hij gratis OV.

Ook woordkeuze is volgens hem niet immuun tegen diefstal: ‘Wij waren de eersten die het hadden over stilstand doorbreken, nu heeft iedereen het daarover.’ Hetzelfde geldt voor het woord plan. ‘Nu praat iedereen in de Tweede Kamer over een plan.’ Als ik vraag of deze verdachtmaking niet enigszins overtrokken is, schudt Chan hevig zijn hoofd. Volgens hem is het meer dan logisch dat gevestigde partijen leunen op zijn partijprogramma: ‘Ze hebben totaal geen contact met de burger en zijn gewoon verwend. Je kan met geld alles uitbesteden, zoals het formuleren van standpunten, monitoren van wat er speelt in de samenleving, maar daarmee leer je niets. Het grote verschil is dat NL PLAN juist echt contact zoekt met de burger en weet wat er speelt.’

Hoewel Chans partij nog geen enkele zetel heeft gehaald, denkt de politicus alvast aan fuseren. Misschien willen het radicaal-rechtse Belang van Nederland (opgericht door de omstreken ex-VVD’er en ex-FVD’er Wybren van Haga) en de uiterst linkse BIJ1 op termijn met NL PLAN samengaan, oppert hij. Nooit geschoten is altijd mis.

In tegenstelling tot veel andere partijen heeft Chan niet gedacht aan een onderzoek naar het uitblijven van electoraal succes. Volgens hem is de oorzaak hiervan glashelder: zijn partij wordt voortdurend tegengewerkt. Niet alleen doordat andere partijen plannen ‘jatten’, maar ook het gegeven dat NL PLAN niet in aanmerking komt voor subsidies ziet Chan als tegenwerking. De subsidies zijn alleen gereserveerd voor politieke partijen met minstens één zetel en duizend leden. Aan beide voorwaarden voldoet NL PLAN (nog) niet. Daarnaast ergert Chan zich dat zijn partij werd uitgesloten van de Stemwijzer en voor geen enkel tv-debat werd uitgenodigd. ‘We moeten ten minste een paar mi-

nuten krijgen om uit te leggen wie we zijn’, zegt Chan na een slok te hebben genomen van zijn bier. Hij vervolgt: ‘Bij voetbal heb je ook een Eredivisie en een divisie daaronder (Keuken Kampioen Divisie, red.)’. Hij bedoelt: bij voetbal mag de eerste van de Keuken Kampioen Divisie aansluiten bij de Eredivisie: ‘Waarom zou dat niet kunnen gelden voor politieke partijen?’

Bovendien heeft Chan zo zijn twijfels bij het advertentieverbod voor politieke partijen dat inging op 10 oktober 2025, vlak voor de verkiezingen. Zijn partij, die het moet hebben van advertenties en posts op sociale media, werd daarmee hard geraakt. ‘Waarom is dat niet afgeschaft op 10 november?’ Volgens Chan is het opmerkelijk dat het net voor de verkiezingen inging. Als ik opper dat de wet al een stuk eerder is aangenomen, nog voor de val van het kabinet, is Chan niet overtuigd. ‘Misschien was het al langer bekend en wisten zij er al van.’ Met ‘zij’ doelt Chan op de politieke partijen in Den Haag.

En dan is er nog iets. In juni 2024 bracht het onderzoeksmedium *Follow the Money* aan het licht dat NL PLAN donaties zou hebben ontvangen van mensen en organisaties die indirect zijn gelinkt aan de Chinese Communistische Partij. Daarnaast schrijft het onderzoeksplatform dat twee kandidaten van NL PLAN op de lijst ‘veelvuldig contact hebben gehad met de Chinese United Front’, een afdeling van de CCP. Chan kon zijn oren niet geloven toen hij om 04:00 uur ‘s nachts werd gebeld door een kandidaat op de lijst met het nieuws. In eerste instantie dacht hij: goed nieuws, eindelijk media-aandacht. Later drong pas de inhoud van de berichtgeving tot hem door.

Chan weersprak vanaf het begin de beschuldigingen en spande zelfs een kort geding* aan tegen *Follow the Money* wegens valse berichtgeving. In een brief die Chan verstuurde naar de voorzitter van de Tweede Kamer stelde hij geen idee te hebben

‘welke aangelegenheden de Chinese regering precies via “inmenging” in onze partij zou willen beïnvloeden. “U wel?”’

Chan meent de persvrijheid hoog in het vaandel te hebben, maar vindt dat onjuiste insinuaties schadelijk zijn voor de democratie. Verder stelt hij dat onware berichtgeving de kandidaten van NL PLAN en hun families in gevaar heeft gebracht. Het is een van de redenen waarom de kandidaten niet langer zichtbaar zijn op de website

van NL PLAN. Alhoewel de aantijgingen Chan hebben overvallen, is hij niet verast. ‘De Nederlanders halen altijd China erbij’, waarmee hij bedoelt: Chinezen worden vaak onterecht gelijkgesteld aan de regering in China. Chan kent naar eigen zeggen de Chinese cultuur in China niet, spreekt geen Chinees en is in Amsterdam geboren. ‘Hoe kan ik dan een connectie hebben met “hen” (de CCP, red.)?’

Ondanks alles wat Chan onder tegenwerking verstaat, houdt hij hoop ooit het

pluche te mogen bestijgen. Een van zijn grootste politieke opstokers tot nu toe was de scholierenverkiezingen, waarbij de partij landelijk 5,51 procent van de stemmen kreeg, genoeg voor acht zetels in de Tweede Kamer. Daarmee streefde hij traditionele partijen zoals de SP en de ChristenUnie ver voorbij. Omdat NL PLAN maar in 8 van de 24 kieskringen mee deed en dus niet op elke school op het stembiljet was te vinden, had de partij nog veel groter kunnen worden. Een verklaring voor het succes is Chans populariteit op sociale media. Filmpjes waarin hij op ludieke wijze partijpunten uitlegt, een eigen *Kok Chan burger* bakt, de bekende 6-7-choreografie volbrengt of zich door jonge kinderen laat mededelen dat ze hem willen *bienderen* (de betekenis laat zich moeilijk raden), slaan aan bij vele scholieren. Op Instagram heeft Chan ruim 12.000 volgers. Op TikTok zelfs meer dan 49.000. Er zijn kamerleden die dromen van zulke volgers aantallen.

Op de Bredase middelbare school Het Graaf Engelbrecht eindigde NL PLAN bij de scholierenverkiezingen op nummer twee. De scholier Matei, die ook op Chan stemde, lichtte zijn keuze in het *NRC* als volgt toe: ‘Bij hem voel ik het meeste vertrouwen dat hij oprecht het beste voor de mensen wil.’ Toch is het de vraag of Chan scholieren zoals Matei kan vasthouden voor een zetel, of tenminste een halve bij de volgende verkiezingen. Want, zoals Matei eraan toevoegt: bij de ‘echte’ verkiezingen gaat hij toch voor een andere partij.

*Kok Chan verloor het aangespannen kort geding tegen *Follow The Money* (*FTM*). De persvrijheid woog volgens de rechter zwaarder dan het bezorgen van een slechte naam. Verder concludeerde de rechter dat Chan door *FTM* meermaals is aangeboden om in het vermeende artikel zijn kant van het verhaal te belichten. Chan is daar niet op ingegaan. Chan sluit een nieuwe rechterlijke procedure tegen *FTM* niet uit: ‘Ik denk dat we heel veel feiten hebben.’ ▲

